Uvod

u šerijatsko pravo (fikh) i njegovu metodologiju (usuli fikh)

الطريق إلى الفقه و أصوله

Preveo i priredio:
mr. Muharem Štulanović

Uvod

u šerijatsko pravo (fikh) i njegovu metodologiju (usuli fikh)

الطريق إلى الفقه و أصوله

Preveo i priredio:

mr. Muharem Štulanović

Naslov:

Uvod
u šerijatsko pravo (fikh) i
njegovu metodologiju (usuli fikh)

الطريق إلى الفقه و أصوله

Preveo i priredio: mr. Muharem Štulanović

Izdavač: IPA & Muftiluk Bihaćki, Bihać

Šerijatski recenzenti:

1. Mr. Muharem Omerdić, šef vjerskoprosvjetne službe pri Rijasetu IZ-e u BiH.
2. Dr. Šukri H. Ramić, dekan IPA, Zenica
3. Dr. Sulejman Topoljak, predavač IPA Bihać

Tehnička obrada: Muhammed Štulanović

Štampa: EMANET d.o.o. Zenica
Za štampariju: Amir Krivokapa

Juni, 2002.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

Uvod

إن الحمد لله، نستعينه و نستغفره، و نعوذ بالله من شرور أنفسنا و من سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له، و من يضلل فلا هادي له و أشهد أن لا إله إلا الله، وحده لا شريك له، و أشهد أن محمدا عبده و رسوله.

يا يها الذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته و لا تموتن إلا و أنتم مسلمون*[1].

يأيها الناس اتقوا ربكم الذي خلقكم من نفس واحدة و خلق منها زوجها و بث منهما رجالا كثيرا و نساء و اتقوا الله الذي تساءلون به و الأرحام إن الله كان عليكم رقيبا*[2]

يا يها الذين آمنوا اتقوا الله و قولوا قولا سديدا يصلح لكم أعمالكم و يغفر لكم ذنوبكم و من يطع الله و رسوله فقد فاز فوزا عظيما*[3] و بعد.

Bosna je domovina autohtonih muslimana koji geografski pripadaju Evropi. Njena ulema je vijekovima kroz pisanu riječ, na vlastitom ali i na orijentalnim jezicima, promovirala razne segmente Islamske misije. Uprkos tom trudu, na izvornom bosanskom jeziku ostala je neutažena potreba za sistematskim rješenjima i izvorima iz različitih oblasti islamskih znanosti. Pošto je naša ulema iz oblasti šerijatskog prava učila u različitim podnebljima i obrazovala se na različitim jezicima to je nužno dovelo do heterogenosti prijevoda pravno-šerijatske terminologije. Pravilo je, naravno, da **„nema sporenja u terminologiji"** (**لا مشاحة في الاصطلاحات**) ali imamo jake razloge za njeno objedinjavanje.

---

[1] **Kur'an**, 3, 102.
[2] Ibid, 4, 1
[3] Ibid, 33, 70-71.

Zbog toga smo za recenziju ovog rada zamolili cijenjene kolege koji su fikh učili na različitim stranama svijeta i u različitim podnebljima.

Dr. Vehbe Ez-Zuhajli autor je knjige „El-Fikhul-islamijju ve edilletuh" savremenog pravnog zbornika komparativnog fikha na arapskom jeziku u 7 velikih tomova. Pored kompleta ovoga djela autor povremeno izdaje i nove tomove u kojima obrađuje goruća, aktualna pravna pitanja iz različitih oblasti Šerijata. Prilikom susreta sa njim na jednom kongresu u S. Arabiji dobili smo usmenu dozvolu za prevođenje i korištenje autorskih prava ovog izuzetnog djela. U „Uvodu" knjige date su osnovne informacije i šerijatsko-pravna terminologija, neophodna za razumijevanje fikha i metodologije islamske jurisprudencije, što smo pridržavajući pravo neophodnih intervencija, dodavanja i sažimanja, uzeli kao osnovu i temelj ovog rada.

Ovaj prijevod je jedan pokušaj da se doprinese upoznavanju šerijatsko-pravne terminologije, osnovnih nužnih informacija o pravnom sistemu Šerijata i njegovoj metodologiji, u nadi da će se, vremenom, intelektualni potencijal koji imamo organizirati, te u ovoj naučnoj oblasti prirediti, prevesti ili napisati šerijatsko-pravni riječnik ili šerijatsko-pravnu enciklopediju, odnosno ono što već postoji na arapskom jeziku kao معجم لغة الفقهاء ili الموسوعة الفقهية.

Također, nadamo se da će sam rad naići na lijep prijem islamskih intelektualaca, naše uleme, imama, medreslija, studenata na akademijama i FIN-u, te svih onih koji imaju bilo kakav doticaj sa fikhskom znanošću.

Priređivač: M. Štulanović

Riječ recenzenta, mr. Muharema Omerdića, šefa vjersko- prosvjetne službe Rijaseta IZ-e u BiH:

Fikhska znanost je temeljna nauka u islamu. Utemljena na osnovnim izvorima islama zahtijeva neprekidna istraživanja i izučavanja, budući se u svakom svom segmentu sučeljava sa rješavanjem životnih pitanja čovjeka, društva i života. U ovoj znanosti naučnik uvijek mora stajati na čvrstom „tlu" i za svaku svoju tvrdnju imati neoborivu argumentaciju.

Višetomno djelo *El-fikhu-l-islami we edilletuhu* savremenog autora Zuhajlija predstavlja maestralni izvor u šerijatsko-pravnoj znanosti ovoga vremena. Ovo djelo je prevedeno na turski jezik i nazvano, obzirom na njegovu važnost i vrijednost, *Fikhska enciklopedija (Fiqih Ansiklopedisi)*.

Ovaj učenjak je kvalificiran da pravi sintezu u ovoj znanosti i da komparativno prati šerijatsko-pravne škole iznoseći izvorne stavove kako osnivača tih škola, tako isto i najautoritativnijih njihovih predstavnika koji su dali najveći doprinos razvoju i stabilnosti pravca kome su pripadali.

Ovo djelo njedri dvije značajne crte koje ga drže toliko značajnim da postaje sasvim dovoljno istraživaču za uvid u mnoga šerijatsko-pravna pitanja:

- kompetentnost korištenih izvora i
- objektivnost u komparativnoj analizi.

Literatura iz fikhske znanosti na bosanskom jeziku je jako oskudna. Iz mnogih oblasti ove razuđene znanosti skoro da nema ništa napisano ili prevedeno. To dovodi do velikih poteškoća istraživačima a posebno onima koji ne poznaju arapski jezik na kome su napisana temeljna djela.

Ovo je znao mr. Muharem Štulanović i želio je pored napisanih i prevedenih djela i radova iz ove znanosti reći nešto iz ove znanosti što bi riješilo više gorućih pitanja zbog akutnog nedostatka tekstova fikhskog karaktera. Kao

znalac ove nauke zaključio je da će Zuhajlijevo djelo *El-fikhu-l-islami we edilletuhu* najbrže i najšire dati odgovore na mnogobrojne zahtjeve. Metodološki, ovo djelo zahvata više problema, a sam njegov *Uvod* koji je preveo mr. Štulanović, bar za početak udovoljava toj nasušnoj potrebi. Historijska perspektiva fikha, pioniri šerijatsko-pravne znanosti, glavni predstavnici mezhepskih škola, pravna terminologija mezhepskih sustava, pravni zbornici, sporenja među fakihima, te uzroci i dimenzije njihovog razilaženja.

Iako je za ovaj put preveden, pripremljen i i obrađen samo *Uvod* rečenog djela, sasvim odgovorno možemo kazati da je ovo značajan doprinos u izučavanju ove važne islamske naučne oblasti.

Studentima, istraživačima i drugim tragaocima znanja ovo će biti značajan prilog za njihove spoznaje i rješavanje mnogih dilema koje im stoje na putu isčitavanja stručne literature iz šerijatskog prava.

Preporučujem izdavanje ovog *Uvoda u fikhsku* znanost držeći to urgentnim i za nauku uopće hvale vrijednim doprinosom.

Mr. Muharem Omerdić   Sarajevo, 26. maja 2002.

Islamska misija

Generalno značenje islamske misije je internacionalizam. Nije ograničena mjestom niti vremenom; ona je za svako mjesto i vrijeme; nije poslana jednom narodu ili određenoj grupaciji kao što je to bio slučaj sa predhodnim misijama, vjerama ili objavama, nego je objavljena svim svjetovima koji egzistiraju u kosmosu.

Uzvišeni kaže:

تَبَارَكَ ٱلَّذِى نَزَّلَ ٱلْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِۦ لِيَكُونَ لِلْعَٰلَمِينَ نَذِيرًا

„Neka je uzvišen Onaj koji robu Svome objavljuje Kur`an da bi svjetovima bio opomena." (Furkan 1)

U vjerodostojnom predanju Poslanik, a.s, kaže: **„Poslanici prije mene slani su svojim narodima posebno, a ja sam poslan svakom crvenokošcu i crnokošcu."**

1. U islamu nema ništa što je teško vjerovati ili raditi a što bi otežavalo i bilo nesnošljivo za primjenu nekom pojedincu, grupi ili narodu.

U Kur'anu se kaže:

لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا ٱكْتَسَبَتْ ۗ رَبَّنَا لَا
تُؤَاخِذْنَآ إِن نَّسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُۥ
عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦ ۖ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ
لَنَا وَٱرْحَمْنَآ ۚ أَنتَ مَوْلَىٰنَا فَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

„Allah nikoga ne opterećuje preko mogućnosti njegovih: u njegovu korist je dobro koje učini, a na njegovu štetu zlo koje uradi, Gospodaru naš, ne kazni nas ako zaboravimo ili nešto nehotice učinimo...!" (El-Bekare, 286)

Buharija bilježi predanje u kome Poslanik, a.s, kaže: **„Ova vjera je lahka za primjenu. Niko se nije uhvatio u koštac sa njom a da ga nije shrvala."**

Muslim bilježi: **„Najdraža vjera kod Allaha, dž.š, je ona koja se odlikuje lahkoćom."**

2. U islamu postoje konstante koje se ne mijenjaju promjenom vremena i prostora.Taj dio islamske misije potpuno je objašnjen, poput apologetike (pitanja vjerovanja-akide), ibadeta i sl. U ovom doktrinarnom dijelu islama ništa se ne dodaje i ništa se ne oduzima ljudskom intervencijom. U islamu postoji i drugi dio koji se može mijenjati promjenom mjesta i vremena kao što su: politika, javne koristi i sl. Ova pitanja su samo načelno spomenuta u šerijatskim tradicionalnim tekstovima da bi se, u zavisnosti od potrebe i aktualnosti, mogla protumačiti u duhu i skladu novog vremena i prostora. Zato je na promotorima islamske

misije da to iskoriste za uspostavljanje šerijatskog sistema istine i pravde.

3. Sve što sadrži doktrinu islama ima za cilj čuvanje univerzalnih vrijednosti: vjere, života, pameti, poroda i imetka što je u skladu sa prirodom normalnog, prosječnog čovjeka tako da je islamska misija, u samoj osnovi, kompatibilna za primjenu u svakom vremenu i na svakom prostoru.

Cilj islamske misije

Cilj islamske misije je duhovno čišćenje i oplemenjivanje upoznavanjem i prakticiranjem Allahovih propisa zbog učvršćivanja ljudskih veza koje, po islamu, treba da budu utemeljene na međusobnom uvažavanju, bratstvu, jednakosti, pravdi i zbog promoviranja prirodnog uravnoteženog načina života te postizanja sreće i spasa na ovom i budućem svijetu.

وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٧﴾

„A tebe smo kao milost svjetovima poslali." (El-Enbiya`107)

Jedna od oblasti islamske misije je i šerijatsko pravo (fikh)[4].

Fikh (Šerijat-šerijatsko pravo)

Islamsko pravo (fikh) je jedan segment islamske misije, tj. njena praktična strana. Islam nije samo religija niti

---

[4] Ovaj dio uzeli smo iz Uvoda knjige „Fikhus-sunne" od Sejjida Sabika.

je islamsko pravo samo obredoslovlje. Šerijatsko pravo obuhvata i ono što je vezano za ovodunjalučke poslove, opće zakonodavstvo, politiku i sl.

Ibadat je grana islamskog prava koja je doktrinarne prirode. U ostalim granama, osim ovog doktrinarnog dijela, može se upotrijebiti idžtihad (pravničko rasuđivanje) kod pravne legislative. Doktrinarni dio dostavljen je Muhammedu a.s i objašnjen, dok se u ostalim pitanjima može služiti idžtihadom.

Opća pravila kojih bi se trebalo pridržavati:

1. Ne prejudicirati šerijatske odredbe za stanja i situacije koje se još nisu desile.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَسۡـَٔلُواْ عَنۡ أَشۡيَآءَ إِن تُبۡدَ لَكُمۡ تَسُؤۡكُمۡ وَإِن
تَسۡـَٔلُواْ عَنۡهَا حِينَ يُنَزَّلُ ٱلۡقُرۡءَانُ تُبۡدَ لَكُمۡ عَفَا ٱللَّهُ عَنۡهَاۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ
حَلِيمٞ ١٠١

„O vjernici, ne zapitkujte o onome što će vam pričiniti neprijatnosti ako vam se objasni; a ako budete pitali za to dok se Kur`an objavljuje, objasnit će vam se, ono ranije Allah vam je već oprostio. -A Allah prašta i blag je." (El-Ma`ida 101)

2. Ne postavljati pitanja da bi se zanovijetalo, tj. kloniti se nepotrebnog skolastičkog apstrahovanja.

Od Poslanika, a.s, prenose se slijedeće predaje:

- „Allah vam je pokudio rekla-kazala, mnoga zapitkivanja i upropaštavanje imetka."

- „Uzvišeni Allah vam je propisao farzove pa ih ne upropaštavajte, i fiksirane kazne pa ih ne zanemarujte. Zabranio je neke stvari pa ih ne činite, prećutao druge zbog milosti prema vama, ne iz zaborava, pa ih ne istražujte."

- „Najgrešniji čovjek je onaj koji pita o nečem što nije zabranjeno pa se zabrani zbog njegovog pitanja."

3. Distancirati se od svađa, razdora i razlaza u vjeri.

Uzvišeni Allah, dž.š, kaže:

إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمْ وَكَانُواْ شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾

„Tebe se ništa ne tiču oni koji su vjeru svoju raskomadali i u stranke podijelili, Allah će se za njih pobrinuti. On će ih o onome što su radili obavjestiti." (El-An\`am 159)

Također, Uzvišeni naređuje:

„I pokoravajte se Allahu i Poslaniku Njegovu, i ne prepirite se da ne biste klonuli i bez borbenog duha ostatli..." (Al-Anfal, 46)

„I ne budite kao oni koji su se razjedinili i u mišljenju podvojili kad su im već jasni dokazi došli, -njih čeka patnja velika." (Ali 'Imran, 105)

4. U pitanjima gdje postoji razlaz odgovore tražiti u Kur\`anu i sunnetu.

Uzvišeni Allah, dž.š, kaže:

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي
ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن
كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا ٥٩

„O vjernici, pokoravajte se Allahu i pokoravajte se Poslaniku i predstavnicima vašim. A ako se u nečemu ne slažete, obratite se Allahu i Poslaniku, ako vjerujete u Allaha i u onaj svijet; to vam je bolje i za vas rješenje ljepše." (En-Nisa`59)

Prema tome, pošto vjerska pitanja imaju jedinstven izvor, onda ne bi trebalo biti krucijalnog razlaza pri njihovom rješavanju zbog istog oslonca i putokaza na koje se uvijek može referirati.

Na osnovu spomenutih pravila ponašali su se ashabi i generacije poslije njih. Zato kod njih ne nailazimo na neke posebne razlaze i sporenja osim u ograničenim mes'elama, koje su, uglavnom, rezultat subjektivnog razlaza vezanog za tumačenje i poznavanje izvornih, tradicionalnih tekstova.

Iza ove generacije dolazi do pojave imama koji su slijedili put svojih prethodnika, od kojih su neki bili bliže sunnetu, kao što su Hidžazlije između kojih potiču promotori suneta i prenosioci hadisa, dok su drugi bili bliže logici i mišljenju zbog udaljenosti od mjesta izvora objave.

Prirodno je da su se svi imami trudili da pojasne i protumače vjeru. Zabranjivali su slijepo slijeđenje govoreći: **„Nikome nije dozvoljeno da prenosi naše mišljenje a da ne zna naš dokaz za to."** Izjavljivali su da je njihov mezheb vjerodostojan hadis. Njihov cilj nije bio da budu

slijeđeni kao Nepogrešivi Poslanik, Muhammed a.s. Međutim, generacije njihovih učenika i sljedbenika ustrajavali su na **taklidu** ili slijepom, bukvalnom slijeđenju imama i određenog mezheba. U krajnjoj konsekvenci došlo se do toga da su mišljenja i riječi imama stavljani na rang i pijedestal Zakonodavca. U tome se išlo toliko da je idžtihad imama tretiran nepogrešivim mišljenjem.

El Kerhi (hanefijski mezheb), izjavljuje: **„Svaki ajet i hadis koji je u suprotnosti sa mišljenjem naše mezhepske uleme pogrešno je protumačen ili je derogiran."**

Taklidom i mezhepskim šovinizmom izgubila se uputa Knjige i sunneta i nastupio period dekadence kada se ustrajavalo na mišljenju prvih imama iza kojih su zatvorena vrata idžtihada. Šerijat se definirao u tom vremenu kao mišljenje (poznatih) fakiha. Njihova pravna rješenja tretirala su se Šerijatom. Zbog toga se svaki novi učenjak, koji bi u ličnom idžtihadu tražio pravna rješenja, smatrao inovatorom u vjeri i promotorom novotarije (bid'at) te bi izgubio autoritet učenjaka do čije se decizije drži.

Jednostavno se nije smjelo izaći iz granica već ustaljenog i učinjenog idžtihada prijašnjih imama i učenjaka. Ova dekadenca, najviše je uzrokovana otvaranjem škola od strane pojedinih vladara i bogataša u kojima se uslovljalalo i ograničavalo na primjenu i učenje samo jednog određenog mezheba. Protežiranje pojedinih mezheba uzrokovalo je izbjegavanje idžtihada i traganje za novim rješenjima iz razloga da bi se očuvalo radno mjesto, položaj i zadobijena vazifa.

Dakle, uvođenjem taklida izgubila se uputa Knjige i sunneta a zatvaranjem vrata idžtihada islamski ummet zapao je u dekadencu. Ovo je uticalo na razlaz islamskog ummeta koji se razišao na mezhebe, grupe i sekte. Bilo je apsurdnih sporenja i razlaza po pojedinim pitanjima kao što je npr. sporenje oko propisa udaje žene iz šafijskog mezheba

za sljedbenika hanefijskog mezheba. Mišljenje nekih pravnika bilo je da to nije ispravno iz razloga što je u šafijskom mezhebu dozvoljeno reći: **„Ja sam mu`min, ako Bog da"**, čime se teoretski ili skolastičkim zaključivanjem ostavlja mogućnost koja izaziva izvjesnu sumnju u nečije vjerovanje.

Mišljenje drugih bilo je zasnovano na kijasu po kojem se analogno dozvoli ženidbe zimmijkom dozvoljava i ženidba hanefijskog pripadnika šafijskom sljedbenicom?! Ovakvi apsurdi, i ovakva skolastička mudrovanja rezultirala su i uzrokovala širenje novotarija, zaborav sunneta i izazvala jednu dugu ideološku dekadencu islamskog ummeta od čijih se posljedica ni do danas nije oporavio a u kojoj je, izgubivši naučni objektivizam, izgubio i svjetski primat zaostajući za ostalim naprednim narodima. Međutim, Allahovom voljom povremeno su dolazili islamski reformatori, u svakom stoljeću, obnavljajući vjeru, budeći islamski ummet i upućujući ga.

NUŽNE UVODNE NAPOMENE O FIKHU

Značenje i specifičnosti islamske jurisprudencije

Fikh, filološki znači *fehm* (razumijevanje).

U šerijatskopravnoj terminologiji Ebu Hanife fikh definira kao:

معرفة النفس ما لها و ما عليها

„Poznavanje, spoznaja naređenog i zabranjenog."

Primjećujemo da je ova definicija preširoka u svom značenju pa obuhvata pored praktičnopravne materije i pitanja apologetike i duhovne nadgradnje. Ova uopćena definicija fikha mogla je važiti samo za vrijeme Ebu Hanife dok islamsko pravo još uvijek nije doživjelo potpunu evoluciju kao samostalna nauka koja se bavi praktično-pravnim problemima i njihovim rješavanjem. Zato, kada se fikh izdvojio kao samostalna nauka, ni ova definicija nije precizno ograničavala njegovu bit.

Fikh se ograničava na spoznaju i poznavanje adresata naređenog ili zabranjenog od praktično-pravnih pitanja, tako da su hanefijski učenjaci, u pokušaju revidiranja ove definicije, dodali riječ عملاً *a'melen* (praktično) da bi odvojili praktičnu granu islama od njegove doktrine (akaid) i drugih naučnih grana i disciplina koje su se generalno mogle podvesti pod nju.

Međutim, **imam Šafija** je označio fikh definicijom koja je poznata i priznata sve do danas u metodologiji islamske jurisprudencije i kod metodologa i pravnih učenjaka. Njegova definicija fikha glasi:

العلم بالأحكام الشرعية العملية المكتسب من أدلتها التفصيلية

„El -i'lmu bil- ahkamiš- šer'ijetil-a'melijjetil-mektesebu min edilletihet-tefsilijeh."

El-i'lm (znanje, nauka), odnosi se generalno na spoznaju koja obuhvata definitivno i nedefinitivno znanje zasnovano na konačnom (kat'i, jekini) ili nedefinitivnom, sumnjivom (zanni) dokazu.

El-ahkjam je množina od riječi ***hukm*** koja označava propis. To je ono što Zakonodavac traži da se uradi, odnosno to je Allahova norma vezana za djela obveznika (mukellefin). Njegova norma može biti u vidu ***obaveze***, kao što je namaz; ***zabrane***, kao što je ubistvo; ***dozvoljenosti*** (ibaha) kao što je jesti i piti; ili u vidu ***uvjeta*** (šart) kao što je abdest...

Sa riječima ***el -i'lmu bil- ahkjam*** (znanje o propisima) isključuje se znanje o Allahovim lijepim imenima, atributima i sl, što je u domenu doktrinarne, akaidske spoznaje.

Određujući propise kao ***eš-šer'ijje*** (šerijatskopravni) isključuju se propisi koji ne potpadaju pod pravne propise kao što su logički, empirijski, lingvistički itd., a preciziranjem sa riječi ***el-'amelijje*** (praktični) definiše se ibadetska praksa unutarnjih ili vanjskih udova kôja je vezana za rad srca (nijjet), ili za neku ljudsku aktivnost kao što je učenje Kur`ana, klanjanje i sl. U ovoj definiciji misli se u većini slučajeva na praktičnu aktivnost, mada ona može biti i teoretske naravi kao što je npr. pitanje zabrane nasljeđivanja zbog različitosti vjere.

Sa ovim preciziranjem isključuju se naučni ili doktrinarni sudovi i propisi kao što su propisi metodologije islamske jurisprudencije, akaida i sl. Praktični ili pravnopraktični propisi definiraju se i rječju ***el-fer'ijje*** (izvedeni, sporedni) a doktrinarni (***el-i'tikadijje***) označavaju se i kao ***el-aslijje*** (temeljni, osnovni).

Riječ *el-mukteseb* je atribut riječi *el-i'lm* a znači ***nauka izvedena*** idžtihadom i naučnom metodom, za razliku od Allahova znanja, ili znanja meleka, ili znanja Poslanika a.s, koje je došlo u vidu informacije objavom (vahj), a ne idžtihadom, tj. pravničkim rasuđivanjem, ili za razliku od općepoznatih činjenica za čiju spoznaju nije potreban idžtihad.

El-edilletut-tefsilijje su parcijalni, pojedinačni dokazi iz Kur'ana, sunneta, idžma'a ili kijasa. Time se isključuje znanje sljedbenika (mukallidi) imama mudžtehida, jer sljedbenici ne poznaju pojedinačne parcijalne dokaze za svako pojedino pitanje slijedeći tako samo jedan dokaz, a to je tradicionalna (kur'anska) norma ***o obavezi pitanja onih koji znaju ako obveznik-adresat sam ne zna,*** koja obuhvata svu njegovu praksu i obavezuje ga na prakticiranje nakon pitanja o rješenjima koja ne zna.

U svom evolutivnom dograđivanju definicija fikha se u krajnjoj konsekvenci svela, kako to vidi **Ez-Zerkeši** u svojoj knjizi ***El-Kava'id***, na:

هو معرفة أحكام الحوادث نصا و اسطنباطا، على مذهب من المذاهب

„Znanje, spoznaja propisa pravnih situacija, tekstualno i normativno, metodom koja je svojstvena određenom mezhebu.“

Tematika ili oblast fikha

Tema ili oblast fikha su djela pravnih subjekata-adresata-obveznika (mukellefin), u smislu naredbe (namaz), **zabrane (krađa, ubistvo) ili izbora (jelo).**

Mukellefun (pravni obveznici, adresati) su punoljetne i mentalno zdrave osobe za čiju aktivnost se vezuju šerijatski propisi i odredbe.

Specifičnosti fikha

Islamsko pravo (fikh) je praktični dio Šerijata, a Šerijat je sve ono što je Uzvišeni propisao svojim robovima bilo da se radi o kur`anskim ili sunetskim normama, načinu vjerovanja, ili načinu prakticiranja što se vezuje za nauku fikha.

Razvoj fikha započinje postupno u vrijeme Poslanika, a.s, i ashaba zbog potrebe ljudi za poznavanjem propisa novih pravnih situacija i događaja.Ta nužna potreba za fikhom ostaje za sva vremena da bi se uvijek mogli regulisati međusobni propisi, prava i obaveze, te ostvarivati koristi a otklanjati štete.

Islamski fikh se odlikuje specifičnostima od kojih su glavne:

1. Islamski fikh ima božansku osnovu. Odlikuje se od svjetovnih pravnih sistema time što mu je izvor Allahova objava predstavljena u Kur`anu i sunnetu. Svaki mudžtehid ograničen je u izvođenju šerijatskih propisa tekstom ova dva izvora, te općim, univerzalnim normama i generalnim ciljevima Šerijata.
2. Fikh obuhvata svu ljudsku životnu realnost i djelatnost. Odlikuje se nad ostalim pravnim sistemima time što obuhvata tri vrste relacija i veza čovjeka sa:
   - svojim Gospodarem,
   - samim sobom i
   - društvom.

Pravni sistem Šerijata regulira veze dunjaluka i ahireta. Uređuje lični i društveni život obuhvatajući praktičnopravne propise koji su vezani za mukellefa u smislu njegovih riječi, djela, ugovora i drugih pravnih poslova. Ovi propisi obuhvataju dvije oblasti:

a) ***Oblast obredoslovlja*** (ahkjamul-ibadat) čiji propisi reguliraju veze čovjeka sa svojim Gospodarem kroz

kur`anske norme predstavljene u ajetima koji govore o ibadetu a ima ih preko 140.

b) ***Oblast civilnog-građanskog prava*** (ahkjamul-mu'amelat), čiji propisi obuhvataju: ugovore, pravne poslove, kazneno pravo, jamstveno pravo i druge propise sa kojima se reguliraju međusobne veze ljudi bilo da se radi o pojedincu ili društvu.

Ovi propisi se mogu sistematizirati u oblasti:

1. **Porodično pravo**, koje obuhvata propise ženidbe, disolucije braka (talak), porijekla, nasljedstva, alimentacije itd, odnosno, propise koji reguliraju međusobne veze porodice, supružnika i rodbine.

2. **Imovinsko i obligaciono pravo** koje obuhvata propise koji reguliraju pravne poslove u vidu kupoprodaje, zaloga, iznajmljivanja, preduzeća, zaduživanja itd. To su propisi koji se odnose na imovinska prava, čuvanja prava i obaveza pojedinaca i društva. Ovu granu prava reguliše oko 70 ajeta.

3. **Krivično pravo** čiji propisi obuhvataju kriminalne radnje u vidu sankcija kojima je cilj čuvanje univerzalnih vrijednosti kao što je život, imetak, čast itd. Odnosno, ovi propisi reguliraju vezu prestupnika sa islamskim društvom, određuju propise sigurnosti i sl. Ovu granu prava regulira 30 ajeta.

4. **Procesno pravo i propisi tuživanja** čiji propisi reguliraju sudsko procesno i tužbeno pravo, načine dokazivanja, svjedočenje, zakletvu itd. Cilj ovih propisa je reguliranje i uspostavljanje pravde među ljudima. O ovoj grani prava govori oko 20 ajeta.

5. **Ustavno pravo** čiji propisi reguliraju temelje i sistem vlasti. Cilj ovih propisa je regulisanje odnosa i veza vlasti i društva, odnosno prava i obaveza pojedinaca i društva u islamskoj državi.

6. **Međunarodno ili internacionalno pravo** čiji propisi reguliraju veze islamske države sa drugima u

situaciji mira i rata kao i veze nemuslimana sa muslimanskim društvom i vlašću u islamskoj državi. Ovi propisi reguliraju pitanje rata, džihada, mirovnih ugovora i sl.

7. **Ekonomsko pravo** čiji propisi su vezani za ekonomska prava pojedinaca, njihove obaveze u ekonomskom sistemu kao i prava i obaveze države, regulisanje državnog budžeta, ekonomskih veza bogatih i siromašnih, države i društva i sl. Naravno, ovdje spadaju propisi koji obuhvataju propise vezane za opće i specifične prihode države, kao što je ratni plijen, zekat, carinske dažbine, harač, sadaka, zakletve, krvarina, renta, zarada i sl.

8. **Moralni kodeks** čiji propisi obuvataju propise ponašanja, pomaganja i sl.

3. Islamsko pravo se odlikuje religijskom ili vjerskom komponentom koja određuje halal i haram tako da pravni posao sadrži u sebi komponentu halala ili harama pa se i propisi civilnog, građanskog prava mogu tretirati sa dva aspekta:

a) **Dunjalučkog** دنيوي koji se temelji na onome što je vidljivo od dotičnog djela. Skrivena ili unutrašnja komponenta ovdje ne igra nikakvu ulogu. Ovdje se radi isključivo o sudskoj presudi الحكم القضائي (***el-hukm el-kadai***) koja se donosi na temelju mogućeg. Presuda sama po sebi ne može učiniti da nevaljani ili ništavi čin u osnovi postane valjanim, legalnim, niti može ohalaliti haram ili oharamiti halal iako može biti izvršna, za razliku od fetve.

b) **Eshatološkog** اخروي koji se gradi na apsolutnoj istini i realnosti koja može biti skrivena od ostalih i tiče se odnosa osobe i njenog Gospodara. Ovdje se radi o ahiretskoj, religijskoj presudi الحكم الدياني ***(hukm dijani)*** na koju se oslanja pravni savjetodavac tj. muftija. Pravna decizija ***(fetva) je vid obavjesti o šerijatskom propisu bez obaveze prihvatanja.***

Osnova ove razlike je hadis koga bilježi Malik i šesterica hadiskih autoriteta (kutubus-sitte) da je Poslanik, a.s, rekao:

إنما أنا بشر، و إنكم تختصمون إلي، و لعل بعضكم أن يكون ألحن بحجته من بعض، فاقضي له على نحو مما أسمع، فمن قضيت له بحق مسلم، فإنما هي قطعة من النار، فليأخذها أو ليتركها

„Ja sam samo čovjek a vi ćete se međusobno tuživati kod mene. Možda je neko od vas sposobniji od drugoga u dokazivanju pa na osnovu onoga što čujem presudim u njegovu korist. Kome presudim na račun drugog muslimana, kao da sam mu dao žeravicu u ruku, pa neka uzme ili ostavi.“

Razlog postojanja ove dvije komponente šerijatskog prava je u činjenici postojanja eshatološke nagrade i kazne, kao i činjenica da je Šerijat pravni sistem duhovnog i civilnog karaktera, potreban za dunjaluk. Rezultat postojanja razlike u pristupu rješavanja pravne situacije na temelju ove dvije komponente vidljiva je kod razvoda braka, zakletve, dugovanja, prisile i sl.

Uloga kadije se razlikuje od uloge muftije. Sudija donosi šerijatsku presudu na temelju onoga što je vidljivo, znano i dokazivo, dok muftija uzima u obzir i ono što je skriveno, pa čak ako je pravda i istina prikrivena po tome će donijeti fetvu.

U tom smislu onaj ko se razvede greškom, nemajući namjeru razvrgnuće braka, sudski je razveden i disolucija braka je pravovaljana, ali vjerski nije.

Ako neko oprosti dug dužniku ne obavještavajući ga o tome, potom podigne tužbu za naplatu duga sudski će mu se udovoljiti, ali vjerski mu je to zabranjeno.

4. Islamsko pravo usko je povezano sa moralom čime se odlikuje nad nešerijatskim koje nema takvu usku vezu sa njim jer mu je cilj čuvanje sistema i države kao i

društvenog mira makar to bilo na račun moralnih normi i vjere. Šerijat čuva i pazi na moralne norme. Tako je islamsko obredoslovlje propisano zbog duhovnog čišćenja i udaljavanja od loših dijela; kamata je zabranjena da bi se ljudi međusobno pomagali a ne nepravedno iskorištavali; varanje je zabranjeno u međusobnim poslovima i ugovorima da bi se uspostavilo međusobno povjerenje, poštivala tuđa prava i izvršavale ugovorene obaveze, a alkohol je zabranjen da bi se čuvala ljudska pamet kao mjerilo dobra i zla. Prema tome kod primjene šerijatskog i nešerijatskog zakonodavstva u praksi se više poštuje i primjenjuje sistem u kojem su zastupljene i moralne norme.

5. Kažnjavanje za prijestup u Šerijatu je dunjalučkog i ahiretskog karaktera. Islamsko pravo, za razliku od nešerijatskog prava odlikuje se po tome što mu je sankcija dvodimenzionalne prirode. S jedne strane ima dunjalučku sankciju u vidu ***hududa*** حدود (od Zakonodavca fiksirane kazne), i nefiksiranih u vidu ***ta'zira*** تعزير (kazne koje su diskreciono pravo sudije ili vladara). Ove sankcije su za vidljive prekršaje koji se dokazuju sudskim, mogućim dokazima. S druge strane postoji i eshatološka sankcija za srčana djela koja nisu vidljiva kao što su: zavist, mržnja i sl. te za vidljive sudske prekršaje koji nisu sankcionirani na dunjaluku iz bilo kojih razloga.

Nagrađivanje i kažnjavanje u islamskom šerijatskom pravu je za poštivanje i prakticiranje naređenog a također i za ustezanje i klonjenje od zabranjenog.

6. Šerijatsko pravo pazi na korist društva ali ne zanemaruje ni interes pojedinca. U slučaju da dođe do kontradikcije i sukoba interesa, sukoba između društvene i pojedinačne koristi, daje se prednost društvenom. Kod sukobljavanja interesa dva pojedinca daje se prednost izbjegavanju veće štete u skladu sa pravnim pravilima: **„Šteta se ne čini niti se štetom uzvraća" i „Veća šteta se otklanja manjom."**

7 Islamsko šerijatsko pravo je pogodno za primjenu u svim vremenima.U Šerijatu postoje principi koji su konstantni i nepromjenljivi kao što je zaštita privatnog interesa, saglasnost u ugovorima, nadoknada štete i sl, a također postoje odredbe i praktični propisi koji se temelje na analogiji, na uzimanju u obzir javnih koristi, običaja itd. Ovi propisi se mogu mijenjati i evoluirati u skladu sa potrebama vremena i mjesta uz poštivanje temeljnih šerijatskih principa. U ovom smislu postoji pravno pravilo **„Propisi se mijenjaju promjenom vemena."** Islamski fikh se temelji na različitim granama zakona i ima rješenja za savremena pitanja u općim fikhskim pravilima i principima gdje se pravničkim rasuđivanjem kroz analogiju, pravničko preferiranje, javne koristi, preventivno sankcioniranje i sl. rješavaju različita savremena pravna pitanja. U tim pravnim rješenjima neki su dozvolili promjenu propisa promjenom tkz. ***ileta*** علة (efektivni uzrok propisu), kao što je bio slučaj u vrijeme Omera r.a, koji je dokinuo dio zekata kao vid stimulacije nemuslimanima da bi prihvatili islam i konvertirali.

Neki su dozvolili promjenu propisa iz ***nužde*** ضرورةi ***potrebe*** حاجة u slučajevima gdje je to doista nužno i potrebno. U tim slučajevima dozvola i olakšica se ograničavaju stepenom nužde i potrebe po pravilu u kojem se kaže: **„Nužda se ograničava stepenom nužde"**

Rad po fikhskim propisima je obaveza (vadžib).

Mudžtehid mora da radi i u praksi primjenjuje propise do kojih je došao svojim idžtihadom.Ti propisi su kod njega na stepenu Allahovih dž.š, odredbi. Drugi moraju postupati po deciziji (fetvi) mudžtehida jer nemaju drugi put do otkrivanja i poznavanja šerijatskog propisa, osim da pitaju one koji znaju.

Nijekanje šerijatskih propisa utemeljenih na definitivnom, kategoričkom dokazu ***(delil kat'i*** دليل قطعي ***)*** ili tvrdnja da su fiksirane šerijatske kazne varvarske,

neprimjenljive, nesavremene itd, znači apostaziju (kufr, hereza, vjerootpadništvo).

Nijekanje šerijatski hukmova zasnovanih na idžtihadu izvedenom iz nedefinitivnih dokaza *(delil zanni* دليل ظنى) vid je grijeha, fiska i zuluma zbog toga što povjerljivi mudžtehid upotrebljava sve svoje psihofizičke mogućnosti da bi otkrio propis koji Allah dž.š, želi sa nekom normom, potiskujući svoje unutarnje porive, temeljeći svoj idžtihad na šerijatskom dokazu i istini, s čistim nijetom i željom za istinom.

KRATKO UPOZNAVANJE SA PRAVNICIMA MEZHEBA

Fekih فقيه ***ili muftija*** مفتى je mudžtehid, tj. pravni ekspert (učenjak) sa naučnim, fizičkim i moralnim predispozicijama i sposobnostima za izvođenje šerijatskih odredbi iz vjerskih tekstova. U zadnje vrijeme ovaj termin se metaforički odnosi na učenjaka mezheba koji samo prenosi deciziju nekog ***mudžtehida*** onome koji pita za rješenje nekog pravnog problema da bi isprakticirao njegov propis. Naravno, ovo znači samo obavijest učenijeg o nekom propisu čije rješenje već postoji u mezhebu i nije originalna decizija (fetva) onoga koji je pitan.

Mezheb مذهب lingvistički znači „put", a pravno-terminološki odnosi se na propise i rješenja mnogobrojnih pravnih događaja i problema. Lingvistički i terminološki ***mezheb*** ima zajedničko značenje u činjenici da je put (mezheb) linija života, a pravni propisi usmjeravaju i određuju njegov smjer.

Još u vrijeme ashaba pojavljuju se klice mezheba. Historijski se spominje **mezheb** Abdullaha b. Omera, r.a, **mezheb** Aiše r.a, **mezheb** Abdullaha b. Mes'uda, r.a. i drugih ashaba.

Također, to se nastavlja i u vrijeme tabi'ina među kojima se ističu sedam poznatih fekiha u Medini (Se'id b. El-Musejjeb i drugi); u Kufi: Alkame, Ibrahim En-Neha'i (šejh Hammada b. Ebi Sulejmana koji je bio učitelj Ebu Hanife); i u Basri El-Hasen El-Basri.

Početak drugog stoljeća hidžre, pa sve do polovine četvrtog stoljeća, računa se zlatnim dobom idžtihada. Iz tog perioda potječu trinaestorica nezaboravnih mudžtehida čiji su se mezhebi zapisali, sačuvali i postali slijeđeni.

To su:

- Sufjan b. 'Ujejne u Mekki;
- Malik b. Enes u Medini;
- El-Hasen El-Basri u Basri;
- Ebu Hanife i Sufjan Es-Sevri u Kufi;
- El-Evzai u Šamu;
- Šafija i El-Lejsi b. Sa'd u Egiptu;
- Ishak b. Rahavija u Nejsaburu;
- Ebu Sevr, Ahmed b. Hanbel, Davud Ez-Zahiri i Ibn Džerir Et-Taberi u Bagdadu.

Naravno, većina ovih mezheba nije opstala u praksi, zbog toga što nisu imali svoje sljedbenike i promotore, ali su se sačuvali u mezhepskim knjigama.

1. Ebu Hanife, En-Nu'man b. Sabit (80-150. g. po h.) - Utemeljitelj hanefijskog mezheba

Ebu Hanife, utemeljitelj hanefijskog mezheba, prozvan ***Najvećim imamom*** الإمام الأعظم (imamul-e'azam), Kufljanin je, trgovac platnom i potomak slobodnih Perzijanaca. Rođen je 80. g. po h. a umro 150. g. po h. Živio je u vrijeme dva hilafeta: emevijskog i abbasijskog. Računa se generacijom ***etba'ut-tabi'in*** (druga generacija iza generacije ashaba) ili čak od same generacije tabi'ina.

Susreo se sa Enes b. Malikom i prenosi od njega hadis: **„Traženje nauke je obaveza za svakog muslimana."** On je irački fekih i racionalistički imam. Šafija je rekao: **„Ljudima je neophodan fikh Ebu Hanife."**

Nauku hadisa i fikha uzeo je od najveće uleme. Osamnaest godina uči pred Hammad b. Sulejmanom, ekspertom iz fikha i učenikom Ibrahima En-Neha'ija. Ebu Hanife je bio rigorozan kod ocjene i primanja hadisa a liberalan u oslanjanju na analogiju i princip pravničkog preferiranja (istihsan).

Njegov mezheb se temelji na slijedećim pravnim izvorima:

1. Kur'an الكتاب
2. sunnet السنة
3. idžma' الإجماع (konsenzus),
4. kijas القياس (analogija),
5. istihsan الاستحسان (korektivni princip, princip pravničkog preferiranja),

Njegove najpoznatije knjige su ***El-Fikhul-ekber*** iz apologetike i ***Musned*** u hadisu. Nema zabilješki niti tragova da je imao vlastitu knjigu iz fikha.

Njegova najpoznatija četiri učenika su:

1. Ebu Jusuf Ja'kub b. Ibrahim El-Kufi (113-182. g. po h.)

Bio je vrhovni sudija u vrijeme halife Er-Rešida. Najzaslužniji je u očuvanju i sistematizaciji metodologije islamske jurisprudencije hanefijskog mezheba. Njegova pravna mišljenja prenesana su širom svijeta. Bio je ***mudžtehid mutlak*** مجتهد مطلق (mudžtehid, pravni ekspert, učenjak koji ima sve potrebne predispozicije za izvođenje šerijatskih propisa u čitavom Šerijatu).

2. Muhammed b. El-Hasen Eš-Šejbani (132-189. g. po h.)

Otac mu je bio iz Damaska. Rođen je u Vasitu, odrastao u Kufi, živio u Bagdadu a umro u Rej'u. Prve spoznaje o fikhskim znanostima dobio je od Ebu Hanife a upotpunio kod Ebu Jusufa. Družio se jedno vrijeme i sa Malik b. Enesom. Perjanicu prvaka i pravnog znalca Iraka ponio je poslije smrti Ebu Jusufa. Bio je također ***mudžtehid mutlak*** مجتهد مطلق . Napisao je mnogobrojne knjige u kojima je obrazložen i sačuvan mezheb Ebu Hanife tako da njemu pripada velika zasluga za očuvanje hanefijskog mezheba, posebno zbog zbirke knjiga ***Zahirur-rivaje*** ظاهر الرواية. Ove knjige i mišljenja su temelj hanefijskog mezheba (i odražavaju mišljenja trojne elite mezheba).

3. Ebu Huzejl, Zufer b. El-Huzejl b. Kajs El-Kufi (110-158.g. po h.)

Rođen je u Isfahanu a umro u Basri. U prvo vrijeme bio je pristalica hadisa a zatim se posvetio logici i postao najsposobniji učenik Ebu Hanife u pitanjima analogije i logike. I on se smatra mudžtehidom mutlakom مجتهد مطلق.

4. El-Hasen b. Zijad El-Lu'lu'i (umro 204. g. po h.)

Bio je učenik Ebu Hanife a zatim Ebu Jusufa i Muhammeda. Poznat je po prenošenju hadisa i Ebu Hanifinih mišljenja. Međutim, njegov rivajet i prenošenje nema pravnu snagu i stepen zbirke ***Zahirur-rivaje*** ظاهر الرواية imama Muhammeda. El-Hasen b. Zijad nema stepen idžtihada kao Ebu Hanife i njegova prva dva učenika (Ebu Jusuf i Muhammed).

2. Malik b. Enes (93-179. g. po h.) - Utemeljitelj malikijskog mezheba

Imam Malik b. Enes b. Ebi A'mir El-Asbehi, tretira se imamom fikha i hadisa u Medini nakon generacije

tabi'ina. Rođen je u vrijeme halife El-Velida b. Abdul-Melika a umro u Medini, u vrijeme Er-Rešida. Živio je u vremenu emevijske i abbasijske dinastije. Nije selio iz Medine. U to vrijeme islamska država se proširila i prostirala: od Atlanskog okeana zapadno do Kine istočno, dopirući i u srce Evrope osvajanjem Španije.

Malik je učio pred ulemom Medine, posebno dug period pred šejhom Abdur-Rahmanom Hurmuzom, uzimajući i od Nafi'a, mevla Ibni Omera, i Ibni Šihaba Ez-Zuhrija. Njegov šejh u fikhu je Rebi'a b. Abdur-Rahman poznat kao Rebi'atur-re'j (Rebi'a Mislilac). Priznat je kao imam u hadisu i fikhu, a njegova knjiga *Muvetta'* je pravi biser iz te dvije znanosti. Šafija kaže o Maliku: *„Malik je moj učitelj. Od njega sam pokupio znanje. On je nepobitni dokaz (hudždže) između mene i Allaha dž.š. Niko mi nije povjerljiviji od Malika. Kada se spomene među ulemom, Malik je zvijezda blistava."*

Malik je utemeljio svoj mezheb na dvadeset dokaza (izvora). Pet temeljnih je iz Kur`ana i pet potpuno identičnih iz sunneta:

nass نص (tekst Knjige),

zahir ظاهر (vidljivo, bukvalno značenje Knjige), tj. općenito značenje,

delil دليل (dokaz Knjige), tj. *mefhumul-muhalefe* مفهوم المخالفة(princip koji podrazumijeva da se nespomenuto tretira metodom suprotnog značenja i naziva se *delilul-kitab* دليل الكتاب / *argumentum a contrario*),

mefhum مفهوم (razumijevanje Knjige), tj. *mefhumul-muvafeka* مفهوم الموافقة , (princip koji podrazumijeva da nespomenuto tekstom uzima isti propis kao i spomenuto i naziva se *fahval-kitab* فحوى الكتاب),

tenbih تنبيه (upozorenje), tj. *upozorenje na i'llet* علة(upozorenje na efektivni uzrok, djelotvorni, zakonski razlog propisu).

Ostatak čine slijedeći izvori:

6. idžma' الإجماع (konsenzus),
7. kijas القياس (analogija),
8. a'melu ehlil-Medine عمل أهل المدينة (praksa Medinjana),
9. mezheb ashaba قول الصحابي (pravna škola nekog od drugova-ashaba Poslanika, a.s.),
10. istihsan الاستحسان (korektivni princip, princip pravničkog preferiranja),
11. sedduz-zera'i' الحكم بسد الذرائع (preventivno pravničko sankcionisanje),
12. mura'atul-hilaf مراعاة الخلاف (princip uzimanja u obzir pravnih razlika),
13. istishab الاستصحاب (princip pretpostavke nastavljanja nekog stanja koje je egzistiralo dok se ne dokaže suprotno),
14. el-mesalihul-mursele المصالح المرسلة (opća korist, javni interes),
15. šer'un men kablena شرع من قبلنا (predislamsko pravo, šerijat koji je bio prije nas a nije stavljen van pravne snage).

Imam Malik je posebno kao izvor koristio sunnet, praksu Medinjana, princip općih, javnih koristi, mezheb ashaba ako je prenešen sahih predajom itd.

Najpoznatiji njegovi učenici su ***egipatska*** grupa učenjaka, ***sjevernoafrička*** i ***španska***. Najpoznatiji iz egipatske grupe su sedmerica učenjaka od kojih su najpoznatiji:

1. **Ebu Abdullah Abdur-Rahman b. El-Kasim** (umro u Egiptu 191.g. po h.)

Svrstava se u kategoriju mudžtehida mutlaka. Učio je pred Malikom dvadeset godina a fikh je uzeo od El-Lejs b. Sa'da koji je umro 175. g. po h.

Jahja b. Jahja kaže o njemu: **„On je najveći znalac Malikovog mezheba i najpovjerljiviji."**

Pregledao je, ispravio i verifikovao *El-Mudevvenu* kao najvjerodostojniji i najpoznatiji izvor malikijskog mezheba. Njegovu verziju El-Mudevvene preuzeo je marokanski učenjak Sahnun postavljajući je i klasificirjući kao pravno djelo izuzetne vrijednosti.

2. **Ešheb b. Abdul-Aziz El-Kisi** (150-204. g. po h.)

Rođen je kad i Šafija, a umro osamnaest dana poslije Šafije. Fikh je učio od Malika i El-Lejsa b. Sa'da. Perjanicu prvog poznavaoca fikha u Egiptu preuzeo je nakon smrti Ibnul-Kasima. Napisao je svoju vlastitu knjigu koja nosi isti naziv kao i Sahnunova *Mudevvenetu* Ešheb prenoseći u njoj malikijski fikh. Šafija o njemu kaže: **„Nisam vidio većeg poznavaoca prava od Ešheba."**

U Španiji je djelovao:

3. **Jahja b. Jahja b. Kesir el-Lejsi**, (umro 234. g. po h.)

Djelovao je u Španiji (Kordoba) i proširio malikijski mezheb na tim prostorima.

U Sjevernoj Africi javljaju se:

4. **Esed b. El-Furat b. Sinan Et-Tunisi** (145-213. g. po h.)

Porijeklom je iz Horasana, Nejsabur. Poginuo je kao šehid i komandant u Sirakuzi predvodeći islamsku vojsku u pokušaju da osvoji Siciliju. Bio je alim koji je baštinio dvije pravne škole; malikijski mezheb koji je direktno primao slušajući Malikov Muvetta' od samog autora; i hanefijski mezheb u iračkoj verziji jer se susretao i družio sa Ebu Jusufom i Muhammedom b. El-Hasenom. Poznata je njegova knjiga *El-Esedijja* koja je pravna osnova Sahnunove *Mudevvene*.

5. **Sahnun Abdus-Selam b. Se'id Et-Tenuhi**, (umro 240. g. po h.)

Učio je fikh pred ulemom Egipta i Medine dok nije postao najpoznatiji učenjak fikha u svom vremenu. On je autor *Mudevvene* koja je temelj malikijskog mezheba.

3. Muhammed b. Idris Eš-Šafi'i (150-204. h.) -Utemeljitelj šafijskog mezheba

Šafija je bio Kurejšević, Hašimija i Mutallibija čije se porijeklo i genealogija susreće sa Poslanikom, s.a.vs, u ličnosti njegovog djeda Abdu Menafa. Rođen je u Gazi a umro u Egiptu. Dvije godine nakon što mu je umro otac u Gazi, majka ga je prenijela u Mekku gdje je odrastao kao siroče (jetim) koje je u svojoj ranoj mladosti naučilo Kur`an napamet. Zatim je živio u pustinji među beduinima u plemenu Huzejl, koje je govorilo najknjiževnijim arapskim jezikom, čije stihove je naučio napamet i postao ekspert arapske lingvistike i književnosti. El Asme'i o njemu kaže: ***„Neki dječak iz Kurejša po imenu Muhammed bin Idriz ispravio je stihove Huzejla."*** Bio je jezički ekspert koji postavlja lingvistička pravila.

U Mekki je učio pred dvojicom muftija od kojih mu Muslim b. Halid Ez-Zendži daje dozvolu za izdavanje fetvi kada je imao samo petnaest godina. Poslije toga odlazi u Medinu gdje fikh uči pred Malikom od kojega prima ***Muvetta'*** i pamti ga za devet noći. Prenosilac je hadisa od Sufjana bin 'Ujejne, Ibni 'Ijada i svoga amidže Muhammeda b. Šafije. Zatim je putovao u Jemen gdje radi jedno vrijeme a potom seli u Bagdad gdje preuzima pravne knjige hanefijskog mezheba od iračkog fekiha Muhammeda b. El-Hasena sa kojim je vodio pravne rasprave i oduševljavao halifu Er-Rešida. Susreo je Ahmeda b. Hanbela u Mekki (187. g. po h.) a potom i u Bagdadu (195. g. po h.) uzevši od njega fikh i usul, posebno mes'ele vezane za derogaciju

Kur`ana. U Bagdadu piše knjigu *El-Hudždže* koja sadrži Šafijin „*Stari mezheb*". U Egipat prelazi 200-te g. po h. gdje će utemeljiti svoj „*Novi mezheb*" i potom preseliti kao „šehid nauke" (šehidul-'ilm)[5]. Ukopan je u Karafi.

Najpoznatije njegovo djelo je *Er-Risale* gdje je prvi sistematizirao ***nauku metodologije islamske jurisprudencije (usuli-fikh).*** Bio je neovisni, opći mudžtehid (mudžtehid mutlak, mustekill). Slovi kao imam u fikhu, hadisu, usulu i književnosti arapskog jezika. On je objedinio fikh Hidžazlija i Iračana.

Ahmed b. Hanbel je rekao o njemu: „***Bio je najveći znalac Allahove Knjige i sunneta... Niko nije dotakao divit i kalem a da Šafija nije iznad njega.***"

Izvori njegovog mezheba su:

1 **Kur'an الكتاب**
2 **sunnet السنة**
3 **idžma' الإجماع (konsenzus),**
4 **kijas القياس (analogija).**

Nije prihvatio mezheb ashaba kao izvor Šerijata smatrajući to idžtihadom koji je podložan grešci, niti istihsan, rekavši: „***Ko presudi po istihsanu, time se stavlja u ulogu Zakonodavca.***"

Odbio je i princip javne koristi, te i praksu Medinjana, tako da su ga Bagdadlije proglasile ***Pomagačem sunneta (Nasirus-sunne).***

Njegovu staru knjigu *El-Hudždže* (osnova starog mezheba) prenose četverica iračkih pravnika: Ahmed b.

---

[5] Prenosi se u Šafijinoj biografiji da ga je tokom naučne rasprave, poražen i ušutkan neoborivim Šafijinim dokazima, „ključem po čelu" udario egipatski, malikijski učenjak Ešheb. Šafija je nakon nekoliko dana podlegao od posljedica udarca. Međutim, općepoznato je, ipak, da ga je udario Fitjan El-Magribi. Spominje se da je Ešheb, bojeći se za malikijski mezheb, molio na sedždi: „Gospodaru, umrtvi Šafiju, inače će nestati Malikovo znanje."

Hanbel, Ebu Sevr, Ez-Za'ferani i El-Kerabisi. Ez-Za'feranijeva verzija je najcjenjenija.

Novi Šafijin mezheb, koji je sadržan u njegovoj knjizi ***El-Umm***, prenose četverica egipatskih pravnika: El-Muzeni, El-Buvejti, Er-Rebi'a, El-Džizi i Er-Rebi'a b. Sulejman El-Muradi.

Oficijelna fetva u šafijskom mezhebu uzima se iz novog mezheba, pošto se Šafija odrekao starih mišljenja, osim vrlo malog broja (17 ili, eventualno, 22 mes'ele), gdje je ostao pri starom mišljenju. U slučaju da je staro mišljenje utemeljeno na hadisu, kome se ne protivi nikakav drugi dokaz, onda je taj hadis njegov mezheb kao što je izjavio: **„Ako dođe vjerodostojan hadis to je moj mezheb a mojim mišljenjem omlatite o zid.**" Imao je sljedbenike i učenike u Iraku, Hidžazu i Egiptu. Njegovi najpoznatiji egipatski učenici koji prenose njegov ***novi mezheb*** jesu:

1. Jusuf b. Jahja El-Buvejti (umro 231. g. po h.)

Zatvoren je i ubijen u Bagdadu zbog mes'ele o stvorenosti Kur`ana koja je bila aktuelna u doba halife El-Me`muna. Šafíja ga je postavljao za zamjenika u svojim naučnim halkama. Ima kompendijum zbirke Šafijinih mišljenja.

2. Ebu Ibrahim Isma'il b. Jahja El-Muzeni (umro 264 g. po h.)

Šafija je rekao o njemu: **„El-Muzeni je pomagač moga mezheba.**" Ima mnogobrojne knjige u šafijskom mezhebu i dva kompendijuma: ***El-Mebsut*** i ***Es-Sagir*** Od njega su fikh uzeli mnogobrojni učenjaci Horasana, Iraka i Šama. Bio je alim mudžtehid.

3. Er-Rebi'a b. Sulejman b. Abdul-Džebbar El-Muradi (umro 270. g. po h.)

Dugo vremena ovaj se učenjak družio sa Šafijom tako da je postao prenosilac (ravija) njegovih knjiga. Njegovom zaslugom prenesene su Šafijine knjige: ***El-Umm***, ***Er-Risale*** i druge. U slučaju kontradikcije njegovog i El-

Mizenijevog prenošenja (rivajeta) Rebi'ino predanje je cjenjenije.

4. Ahmed b. Hanbel Eš-Šejbani (164-241) - Utemeljitelj hanbelijskog mezheba

Ahmed b. Hanbel je rođen u Bagdadu gdje je odrastao i umro. Putovao je, posjećivao i boravio u naučnim centrima tadašnjih metropola i zemalja koje su se odlikovale znanjem i učenjacima kao što su gradovi: Kufa, Basra, Mekka, Medina; i zemlje: Jemen, Šam i Arabija.

Fikh je učio od Šafije koji je doselio u Bagdad. Odlazeći za Egipat Šafija je rekao: **„Napustio sam Bagdad ne ostavljajući bogobojaznijeg i učenijeg u fikhu od Ibni Hanbela."**

Ibrahim El-Harbi je rekao o njemu: **„Vidio sam Ahmeda, kao da je objedinio znanje prijašnjih i potonjih generacija."**

Imao je preko stotinu šejhova i učitelja postižući stepen **mudžtehida mutlaka mustekilla** (opći, neovisni mudžtehid) u fikhu. Posebno se bavio memorisanjem i sakupljanjem hadisa kao njegov imam-predvodnik i najveći znalac hadisa u svom vremenu.

Doživio je iskušenje, mučenje, zatvaranje i udaranje za vrijeme halifa: El-Me'muna, El-Mu'tesima i El-Vasika zbog poznate mes'ele o stvorenosti Kur'ana. Ibnul-Medini kaže o njemu: **„Doista, Allah je uzdigao islam preko dvojice ljudi; Ebu Bekra na dan „riddeta" (dan kada su neka arapska plemena odbila davati zekjat) i Ibni Hanbela na dan „mihne" (poznati spor u apologetici o stvorenosti Kur'ana)."**

Bišr El-Hafi kaže: **„Ahmed je odigrao ulogu poslaníkā."**

Hanbelijski mezheb se temelji na idžtihadskim osnovama sličnim šafijskom mezhebu jer se Ahmed obrazovao pred Šafijom. Izvori hanbelijskog mezheba su:

1. **Kur'an الكتاب**
2. **sunnet السنة**
3. **fetve ashaba فتوى الصحابي,**
4. **idžma' الإجماع (konsenzus),**
5. **kijas القياس (analogija),**
6. **istishab الاستصحاب (princip pretpostavke nastavljanja nekog stanja koje je egzistiralo dok se ne dokaže suprotno),**
7. **el-mesalihul-mursele المصالح المرسلة (opća korist, javni interes),**
8. **sedduz-zera'i' الحكم بسد الذرائع (preventivno pravničko sankcionisanje),**

Imam Ahmed nije napisao knjigu o fikhu, međutim, njegovi učenici su utemeljili hanbelijski mezheb iz njegovih mišljenja, odgovora i prakse. Napisao je obimnu knjigu u hadisu ***(Musned)*** koja sadrži preko 40 000 hadisa. Imao je izuzetnu memoriju koju je koristio za pamćenje hadisa. Dozvoljavao je da se postupa po **mursel** hadisu i **dai'fu** koji se penje na stepen hasena preferirajući postupak po ovim predanjima nad kijasom. Međutim, odbacivao je i nije dozvoljavao rad po batilu i munkeru.

Njegovi najpoznatiji učenici su:

1. Salih b. Ahmed b. Hanbel (umro 266. g. po h.)

To je najstariji sin imama Ahmeda kojega je on poučavao fikhu i hadisu. Bio je prenosilac (ravija) hanbelijskog fikha od svog oca.

2. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (213-290. g. po h.)

Abdullah je mlađi sin imama Ahmeda i prenosilac hadisa od svog oca.

3. Ahmed b. Muhammed b. El-Hadždžadž b. El-Mervezi (umro 274. g. po h.)

El-Mervezi je najbliskiji i najpoznatiji učenik Ahmeda b. Hanbela. Tretira se imamom fikha i hadisa. Autor je mnogobrojnih knjiga iz oblasti fikha.

4. Ahmed b. Muhammed b. Harun Ebu Bekr El-Hallal (umro 311. g. po h.)

Sabrao je, sakupio i prenio hanbelijski fikh od hanbelijskih učenjaka. Ono što je sakupio ovaj učenjak, sažeo je i skratio El-Bagdadi.

5. Ebul-Kasim El-Hireki El-Bagdadi (umro 334. g. po h.) sažeo je hanbelijski fikh u čuvenom kompendijumu ***Muhtesarul-Hireki*** koga je poslije prokomentarisao **Ibn Kudame** u jednom od najpoznatijih fikhskih zbornika, uopće, a zove se ***El-Mugni***.

5. Ebu Sulejman Davud b. Ali El-Asfehani Ez-Zahiri (202-270. g. po h.) -Utemeljitelj zahirijskog mezheba (bukvalisti)

Rođen je u Kufi a umro u Bagdadu. Osnivač je zahirijskog mezheba. Ebu Davud je bio hafiz hadisa i fekih mudžtehid, osnivač samostalnog mezheba, nakon što je napustio šafijski.

Temelj zahirijskog mezheba je rad po bukvalnom značenju Kur'ana i sunneta, osim u slučaju da postoji neki dokaz koji upućuje na neku drugu intenciju. Ako nema teksta, onda se, u ovom mezhebu, uzima po idžma'u pod uslovom konsenzusa sve uleme islamskog ummeta, bez izuzetka. Oni, ustvari prihvataju samo **konsenzus ashaba** إجماع الصحابة. Ako nema teksta ili konsenzusa onda uzimaju i temelje šerijatske odredbe na **istishabu** الاستصحاب što je ustvari **ibaha aslijje** إباحة أصلية (iskonska dozvola).

Zanemaruju i ne prihvataju, uopće: analogiju i mišljenje, istihsan, zerai', tumačenje značenja tekstova i njihovog upućivanja na šerijatske odredbe putem idžtihada itd.

Oni odbijaju i ne prihvataju **taklid** تقليد (slijepo, nekritičko slijeđenje). Egzemplaran primjer koji pokazuje svu bukvalnost i doslovno tumačenje ovog mezheba je npr. u zabrani upotrebe zlatnog i srebrenog posuđa samo za piće. Ovaj mezheb se raširio u Španiji, međutim, već u V vijeku stagnira da bi ga postupno nestalo u VIII vijeku.

Ebu Muhammed Ali b. Se'id b. Hazm El-Endelusi (384-456. g. po h.)

Ibni Hazm je nasljednik Ebu Davuda u mezhebu zahirija-bukvalista, poznatiji i od samog utemeljivača mezheba. Bio je borac i promotor mezheba a najpoznatije knjige su mu ***El-Muhalla bil-asar*** u fikhu i ***El-Ihkjamu fi usulil-ahkjam*** u metodologiji islamske jurisprudencije (usuli-fikh).

6. Zejd b. Ali Zejnul-Abidin b. El-Husejn (umro 122. g. po h.) -Imam ši'ijskog mezheba Zejdija

Ovo je peti uz četiri poznata ehli sunnetska mezheba. Zejd je bio imam svoga doba u različitim islamskim disciplinama. Poznavao je ulumul-Kur`an (nauka Kur'ana), kiraete (načini učenja Kur'ana) i fikh. Napisao je najstariju knjigu o fikhu ***El-Medžmu`*** koja je štampana u Italiji. Komentar ove knjige je napisao Šerefud-din Es San'ani. Autor je poznatih petnaest knjiga. Iz oblasti hadisa ima knjigu sa nazivom ***El-Medžmu`***. Ši'ije zejdijskog mezheba, nakon Alija Zejnul-Abidina, instituciju imameta vide u ličnosti njegovog sina Zejda koji je utemeljitelj mezheba. Njegove pristalice su mu dali prisegu u Kufi nakon čega je ubijen u borbi sa vojskom halife Hišama

Abdul-Melika koja se borila pod zapovijednštvom Jusufa b. Omera. Zejd je preferirao Aliju, r.a, nad ostalim ashabima, smatrajući da su Ebu Bekr i Omer, r.a, ipak bili legitimni vladari. Zagovarao je da se treba boriti protiv nepravednih vladara zamjerivši se svojim sljedbenicima koji su bili protiv hilafete prve dvojice pravovjernih halifa koje je on priznavao, zbog čega ga oni napuštaju. Na to je on rekao: „**Refedtumuni** (odbili ste me)", što je bila osnova zbog čega su prozvani **Rafidijama.**

Sa istim idejama prisege pojavio se i njegov sin Jahja u vrijeme El Velida b. Jezida b. Abdul-Melika pa je i on ubijen.

Fikh ovog mezheba puno se ne razlikuje od fikha ehli sunneta, osim u nekoliko poznatih mes'ela. Oni ne priznaju potiranje po mestvama, zabranjuju meso zaklano od nemuslimana i ženidbu sa ehli kitabijkama. Od ostalih ši'ija imamija razlikuju se po tome što ne dozvoljavaju brak mut'e, a u ezanu dodaju ***hajje a'la hahjril-a'mel***. U namazu dženaze imaju pet tekbira.

Ovaj mezheb postoji od 288. g. po h. i još uvijek egzistira u zejdijskoj državi Jemen. Najbliži je ši'ijski mezheb ehli sunnetskom fikhu.U apologetici (akida) uzeli su pravac racionalista (mu`tezile).

U izvođenju šerijatskih odredaba oslanjaju se na:

1. **Kur'an, الكتاب**
2. **sunnet, السنة**
3. **logički idžtihad, الاجتهاد بالرأي**
4. **idžma' الإجماع (konsenzus),**
5. **kijas القياس (analogija),**
6. **istihsan الاستحسان (korektivni princip, princip pravničkog preferiranja)**
7. **istishab الاستصحاب (princip pretpostavke nastavljanja nekog stanja koje je egzistiralo dok se ne dokaže suprotno),**

8. **el-mesalihul-mursele** المصالح المرسلة **(opća korist, javni interes),**

Zejdijama se zovu po imamu Zejdu kojega uzimaju za svoga ši'ijskog imama ali ga, ipak, ne slijede i u fikhu.

7. Ebu Dža'fer Muhammed b. El-Hasen El-Kummi (umro 290. g. po h.)

Ebu Dža'fer je utemeljitelj fikha ši'ija imamija koji smatraju svojih dvanaest imama nepogrešivim od kojih je prvi Ebu Hasen Ali El-Murteda a zadnji Muhammed El-Mehdi El-Hudždže, za kojega tvrde da je skriven.

U četvrtom stoljeću javlja se ši'ijski šejh **Muhammed b. Ja'kub El-Kulejni Er-Razi (umro 328. g. po h.)** koji je napisao knjigu ***El-Kjafi fi 'ilmid-din***. U ovom djelu sabrao je 16 099 hadisa sa senedom prenosilaca iz Poslanikove, a.s, loze (ehlul bejt) tako da u usporedbi sa knjigama vjerodostojnih šest zbirki (kutubus-sihahis-sitte) ehlu sunnetskih mezheba ***El-Kjafi*** posjeduje više hadisa nego što se nalazi u svim ovim zbirkama.

Na temelju ove i još druge tri knjige sačinjen je mezheb ***ši'ija imamija***. Oni su u fikhu slični zejdijama i ne oslanjaju se pored Kur`ana osim na hadis koji prenosi neko od njihovih imama iz Ali bejta. Smatraju da su vrata idžtihada otvorena, odbijaju kijas i zanemaruju konsenzus. **Izvori šerijatskih propisa kod njih su samo njihovi (bezgriješni) imami.**

Fikh imamija je najbliži šafijskom mezhebu, a razlikuje se od fikha ehlis-suneta otprilike kao što se razlikuju i četiri mezheba međusobno. U približno 17-est mes'ela imaju svoja specifična rješenja od kojih su napoznatija:

a) dozvoljavaju brak mut`e,
b) uslovljavaju svjedočenje za razvod braka,

c) zabranjuju meso zaklano od strane kitabija kao i zejdije, također i brak muslimana sa kršćankom ili židovkom,

d) ne dozvoljavaju mesh po mestvama,

e) u ezanu dodaju: „**Ešhedu enne Alijjen velijullah**" أشهد أن عليا ولى الله (svjedočim da je Alija Allahov velija) itd.

Fikhski razlaz između ehlis-sunneta i ši'ija, osim ovih mesela, dakle, ne izlazi iz okvira razlaza ostalih ehlusunnetskih mezheba međusobno. Njihov mezheb je raširen u Iranu i Iraku. Razlaz ehlis-sunneta i ši'ija počiva u osnovi, ne u razlikama doktrinarne ili pravne prirode, koliko u poimanju politike, tj. u razlici tretiranja islamske vlasti i hilafeta.

Možda je najvredniji domet Homeinijeve revolucije u Iranu 1979. g, bio poziv na pravazilaženje razlika sa ehlis-sunnetom i proglas da su svi muslimani jedan ummet.

8. Ebuš-Ša'sa et-tabi'i Džabir b. Zejd (umro 93. g. po h. odnosno 711. g.)

Ebu Ša`sa et-tabi`i je utemeljitelj ***ibadijskog mezheba*** koji se u osnovi pripisuje Abdullahu b. Ibadu Et-Temimiju koji je umro 80. g. po h. Ovaj učenjak je bio tabi'in, poznavao je Kur`an i sunnet i učio pred Ibn Abbasom r.a. Osnove fikha u ibadijskom mezhebu su kao i kod drugih ehlis-sunnetskih mezheba predstavljene u slijedećim izvorima:

1. **Kur'an, الكتاب**
2. **sunnet, السنة**
3. **idžma' الإجماع (konsenzus),**
4. **kijas القياس (analogija),**

Dozvoljavaju dokazivanje i izvođenje šerijatskih propisa na temelju svih sporednih šerijatskih izvora kao što su:

5. **istihsan الاستحسان (princip pravničkog preferiranja)**
6. **istishab الاستصحاب (princip pretpostavke nastavljanja nekog stanja koje je egzistiralo dok se ne dokaže suprotno),**
7. **istislah, الاستصلاح ،المصالح المرسلة (opća korist, javni interes),**

Odriču se haridžijskog naziva i poznati su kao „ehlud-da've" (misionari), „ehlul-istikame" (pravovjerni) i „muslimanski džemat"

Ibadije su poznate po slijedećim pravnim mes'elama:

a) ne dozvoljvaju mesh po mestvama kao ni ši'ije imamije,

b) ne dižu ruke kod početnog tekbira u namazu,

c) ne vežu ruke u namazu i preselamljuju samo sa jednim selamom kao što je slučaj sa malikijama i zejdijama,

d) smatraju da onaj ko osvane džunup, uz ramazan, ima pokvaren post, po hadisu Ebu Hurejre, r.a, i mišljenju nekih tabi'ina,

e) zabranjuju meso zaklano od strane kitabija koji ne plaćaju džiziju ili su u stanju rata sa muslimanima, za razliku od onih sa kojima je sklopljen mir,

f) zabranjuju brak malodobnih, što je mišljenje Džabira b. Zejda, mada je mezhepska praksa suprotna tome i takav brak se prakticira u mezhebu itd.

g) U apologetici smataraju da će veliki griješnici ostati zauvijek u džehennemu, ako se ne pokaju.

h) Dozvoljavaju tzv *tekijju* تقية (laganje, pretvaranje) u riječima, ali ne i u praksi (djelima).

Mezheb Ibadija još uvijek egzistira u sultanatu Omana, Africi, Alžiru, Libiji i Tunisu.

Stepenovanje fekiha i pravnih izvora

Islamski pravnici (**fukaha' فقهاء**) mogu se svrstati u sedam kategorija[6].

1. **El-mudžtehidul-mustekill المجتهد المستقل (samostalni, neovisni, kompletni, pravni ekspert)**, tj. mudžtehid koji samostalno, neovisno postavlja pravila i metodologiju idžtihada (pravničko rasuđivanje) na kojima se temelji njegova pravna škola. Ovaj stepen idžtihada postigla su četverica imama ehlus-sunnetskih mezheba koje Ibni Abidin naziva **„mudžtehidi u čitavom Šerijatu"**

2. **El-mudžtehidul-mutlak, gajrul-mustekill المجتهد المطلق غير المستقل(opći, nesamostalni pravni ekspert)**, smatra se mudžtehid koji ima uvjete i predispozicije kao i prva kategorija, međutim, nije samostalno, neovisno postavio pravila i metodologiju islamske jurisprudencije nego je nastavio utrtim putem svoga učitelja (imam mezheba). U ovu kategoriju Ibni Abidin ubraja učenike imama mezheba kao što su Ebu Jusuf, Muhammed i Zufer u hanefijskom; Ibnul-Kasim, Ešheb, Esed b. El-Furat u malikijskom; El-Buvejti i El-Muzeni u šafijskom; Ebu Bekr El-Esrem i Ebu Bekr El-Mervezi u hanbelijskom mezhebu.

Ibn Abidin ovu generaciju mudžtehida naziva **mudžtehidi u mezhebu** jer su sposobni za izvođenje šerijatskih propisa na temeljima dokaza i po metodologiji i pravilima koje im je ostavio njihov učitelj i imam mezheba. Oni imaju i samostalna mišljenja u nekim pojedinačnim,

---

[6] U posebne kategorije mudžtehida, kod nekih metodologa, ubrajaju se **mudžtehidut-tahridž** i **ashabul-vudžuh**, čime se upotpunjava sedam kategorija.

praktičnim fikhskim propisima ali slijede svoje učitelje u metodologiji islamske jurisprudencije.

Ove dvije spomenute kategorije vrhunskih islamskih pravnih eksperata više ne postoje jer su se davno izgubile u historiji islamske jurisprudencije a njihov stepen ostao je upražnjen.

3. **El-mudžtehidul-mukajjed المجتهد المقيد (ograničeni mudžtehid)**, je pravni ekspert samo u nekim oblastima i pitanjima za koja nisu došla pravna rješenja od imama mezheba. Ova kategorija se naziva i **mudžtehidut-tahridž مجتهد التخريج (mudžtehid tumačenja, izvođenja)**. U ovu kategoriju se ubrajaju El-Hassaf, Et-Tahavi, El-Kerhi, El-Halvani, Es-Serahsi, El-Bezdevi, kadija Han u hanefijskom; El-Ebhuri, Ibni Ebi Zejd El-Kajrevani u malikijskom; Ebu Ishak Eš-Širazi, El-Mervezi, Muhammmed b. Džerir, Ibni Huzejme u šafijskom; kadija Ebu Ja`la i kadija Ebu Ali u hanbelijskom mezhebu. Nazivaju se i **ashabul-vudžuh أصحاب الوجوه (pravnici sa gledištem, stanovištem)** jer izvode propise u oblasti gdje nema pravnog teksta u mezhebu tako da je to **vedžhun fil-mezheb وجه في المذهب (lice, stajalište, gledište mezheba)** ili **kavl قول (mišljenje u mezhebu).**

4. **Mudžtehidut-terdžih مجتهد الترجيح (ekspert za preferiranje i odabir pravnih mišljenja)**. Ovdje se radi o ekspertu koji zna odabrati mišljenje imama mezheba i preferirati ga nad drugim, ili razdvojiti i odabrati mišljenje imama mezheba od mišljenja njegovih učenika, ili, eventualno, od mišljenja drugih imama. Njegov domen rada je ocjena nekih rivajeta i mogućnost njihovog vrednovanja i preferiranja nad drugima. U ovu kategoriju pravnih eksperata ubrajaju se El-Kaduri i El-Marginani u hanefija; Halil u malikija; Er-Rafi'i i En-Nevevi u šafija; te 'Alaud-Din El-Merdavi i Ebul-Hattab Mahfuz b. Ahmed El-Kelvezani u hanbelija.

5. **Mudžtehidul-futja** مجتهد الفتيا **(pravni ekspert za decizije)**. U ovu kategoriju ubraja se ekspert koji nauči mezhepska stajališta, razumije ih i prenosi njihova pravna tumačenja praveći distinkciju između slabih, jakih, i najjačih uz odabir i preferiranje među njima, međutim iskazujući izvjesnu slabost u dokazivanju i analogiji. U ovu grupu spadaju autori poznatih fikhskih zbornika kao što su Ibni Abidin kod henefija; Er-Rafi'i i En-Nevevi kod šafija itd.

6. **Mukallidi** طبقة المقلدين **(nekritički sljedbenici)**. U ovu kategoriju spadaju svi oni koji ne mogu razlikovati jako mišljenje od slabog i koji samo slijepo slijede nekog od imama.

Džumhur جمهور (izrazita većina) uleme ne pravi razliku između **el-mudžtehidul-mukajjeda (ograničeni mudžtehid)** i **mudžtehidut-tahridža (mudžtehid tumačenja, izvođenja)**. Ibni Abidin je kategoriju **mudžtehidut-tahridža (mudžtehid tumačenja, izvođenja)** stavio kao četvrtu kategoriju iza kategorije **el-mudžtehidul-mukajjeda (ograničeni mudžtehid)** ubrajajući u nju Er-Razi El-Džessasa.

Stepenovanje hanefijskih pravnih izvora

Hanefijski pravnici stepenuju mezhepske pravne knjige i zbornike u tri kategorije:

1. **Mesailul-usul** مسائل الأصول **(temeljne mes'ele-pitanja)** koja se zovu i **zahirur-rivaje** ظاهر الرواية **(očevidno, jasno egzoterično predanje)**. To su pitanja (mes'ele) koja se prenose od **ashabul-mezheb** tj. od mezhepske trojne elite: Ebu Hanife, Ebu Jusufa i Muhammeda. Njima se pridodaju Ebu Hanifini učenici kao

što su: Zufer, El Hasen b. Zijad i drugi. Međutim, općepoznato je da se termin **zahirur-rivaje** ظاهر الرواية **(očevidno, jasno egzoterično predanje)** odnosi na mišljenje trojne elite: **el-imamu ve sahibahu** الإمام و صاحباه (imam i njegova dva prva učenika).

Zbirka knjiga **Zahirur-rivaje** ظاهر الرواية jesu šest temeljnih mezhepskih knjiga imama Muhammeda prenešene vjerodostojnim predanjima, tj. tevaturom ili šuhretom. Ove knjige su sa slijedećim nazivima:

1. *El-Mebsut* المبسوط (poznata je i kao *El-Asl* الأصل), najvažnija i najobimnija knjiga imama Muhammeda.
2. *Ez-Zijadat*, الزيادات
3. *El-Džami'ul-kebir*, الجامع الكبير
4. *El-Džami'us-sagir*, الجامع الصغير
5. *Es-Sijerul-kebir*, السير الكبير
6. *Es-Sijerus-sagir* السير الصغير

Ove Muhammedove knjige nazvane su **Zahirur-rivaje** ظاهر الرواية zato što su prenesene od imama Muhammeda vjerodostojnim predanjem od pouzdanih prenosilaca.

Sve su sabrane u *Muhtesarul-kjafi* مختصر الكافي (Dovoljni kompendijum) od **Ebul-Fadla El-Mervezija**, poznatog kao **El-Hakimuš-šehid** (umro 344. g. po h.). Ovaj El-Mervezijev *Sažetak* prokomentarisao je **Es-Serahsi** u svojoj glosi *El-Mebsut* المبسوط (30 tomova), koja je jedna od temeljnih, hanefijskih, mezhepskih, pravnih zbornika.

2. **Mesailun-nevadir** مسائل النوادر **(rariteti, rjetkosti, malobrojna pitanja)** jesu mes'ele prenešene od spomenutih mezhepskih učenjaka ali ne u zbirci **Zahirur-rivaje** ظاهر الرواية , nego u drugim Muhammedovim knjigama kao što su *El-Kisanijat, El-Harunijat, El-Džurdžanijat, Er-Rikkijjat, El-Meharidž fil-hijel, Zijadetuz-zijadat* koju prenosi Ibni Rustem. Ovo su Muhammedovi pravni diktati. Ove knjige nose naziv **Gajru**

zahirur-rivaje **غير ظاهر الرواية** jer se od Muhammeda ne prenose očevidnim, egzoteričkim, vjerodostojnim predanjima kao što je slučaj sa prvom zbirkom.

Iste mes'ele i rješenja prenešena su i u drugim knjigama, od drugih pravnika, kao što je ***El-Muharrer*** od El-Hasena b. Zijada, ili u ***diktatima*** kao što su Ebu Jusufovi, ili u ***pojedinačnim rivajetima*** kao što je slučaj sa prenošenjem Ibni Sema'e, El-Mu'alla b. Mensura i drugih

3. **El-vaki'at vel-fetava** **الواقعات و الفتاوى** **(pravni događaji i decizije)**. U ovu kategoriju spadaju pitanja koja su riješili pozni mezhepski mudžtehidi kada su pitani o pojedinim pitanjima za koja nisu postojala mezhepska rješenja njihovih imama. Tu se radi o učenicima Ebu Jusufa i Muhammeda poput Asima b. Jusufa, Ibni Rustema, Muhammeda b. Sema'e, Ebu Sulejmana El-Džurdžanija i Ebu Hafsa El-Buharija te učenicima njihovih učenika kao što su: Muhammmed b. Seleme, Muhammed b. Mukatil, Nasr b. Jahja, El-Kasim b. Selam i neki drugi koji su ponekad imali samostalna rješenja, različita od mezhepskih, zbog preferiranja „svojih" dokaza na temelju kojih su rješavali ta pitanja.

Prva zbirka decizija je ***En-Nevazil*** od Ebul-Lejsa Es-Semerkandija. Zatim slijede ***Medžmu'un-nevazili vel-vaki'at*** od En-Natifija te ***El-vaki'at*** od Es-Sadruš-Šehida. Iza toga pozni učenjaci su bez klasificiranja pomiješali sva ova pitanja jedna sa drugima, kao što je u fetvama **kadije Hana**, i u ***El-Hulasi***, te nekim drugim pravnim zbornicima. Međutim, neki autori (Es-Serahsi u svome djelu ***El-Muhit*** i drugi) klasificirali su pravnu građu hanefijskog mezheba stavljajući prvo **mesailul-usul** **مسائل الأصول** **(temeljne mes'ele-pitanja)**, potom **mesailun-nevadir** **مسائل النوادر** **(rariteti, rjetkosti, malobrojna pitanja)** i na kraju **el-vaki'at vel-fetava** **الواقعات و الفتاوى** **(pravni događaji i decizije)**.

Poslije Muhammeda i Ebu Jusufa najpoznatiji pravnici koji su se bavili sakupljanjem rivajeta hanefijskog fikha bili su: Isa b. Eban (umro 220. g. po h.), Muhammed b. Sema'a (umro 233. g. po h.), Hilal b. Jahja El-Basri (umro 245. g. po h.), Ahmed El-Hassaf (umro 261. g. po h.) i Ahmed b. Muhammed b. Selame Ebu Dža'fer Et-Tahavi (umro 321. g. po h.).

Pravni termini i pravni zbornici

Opći pravni termini

U ove termine ubrajaju se: **farz** **فرض**, **vadžib** **واجب**, **mendub** **مندوب** , **haram** **حرام** , **mekruh** **مكروه** , **mekruh tahrim** **مكروه تحريم**, **mekruh tenzih** **مكروه تنزيه** **i mubah** **مباح** a svi se ubrajaju kod metodologa islamske jurisprudencije hanefijske provenijencije u tzv. **el-hukmut-teklifi** **الحكم التكليفي** **(naređujuće i zabranjujuće dispozicije norme)** koji se može definirati kao norma zakonodavca adresatu ili pravnom subjektu za izvršenje nekog čina, neizvršavanje ili izbor između činjenja i ostavljanja.

Uz **vadžib** se pridodaje: **eda'** **أداء**, **i'ade** **إعادة**, **rukn** **ركن**, **šart** **شرط** , **sebeb** **سبب** , **mani'** **مانع** , **sahih** **صحيح** , **fasid** **فاسد** **i ruhsa** **رخصة** ; termini koji spadaju u tzv. **el-hukmul-vadi`** **الحكم الوضعي** **(pozitivno pravno normiranje)** koji podrazumijeva stavljanje nečega uzrokom, uvjetom ili zaprekom za izvršenje; valjanim ili ništavim činom, olakšicom ili čvrstom namjerom za izvršenje i sl.

1. Farz الفرض

Farz je kategorička dispozicija apsolutno određena kategoričkim definitivnim dokazom u koji nema sumnje (**delil-kat'i** **دليل قطعي**), tj. dispozicija kogentnog karaktera da adresat treba nešto izvršiti. Ove kategorije zapovijesti su ruknovi islama koji su propisani kur`anskim dokazima ili

vjerodostojnim mutevatir i mešhur sunnetom kao što je npr. učenje Kur`ana u namazu; ili idžma'om kao što je npr. zabrana odgađanja međusobne naturalne prodaje-zamjene četiri vrste namirnica zbog kamate (pšenica, ječam, datule i so).

Hukm (propis) farza je obaveza činjenja uz nagradu za izvršavanje i kaznu za izostavljanje. Nijekanje farza je kufur (apostazija).

2. **Vadžib الواجب**

Vadžib je kategorička dispozicija određena nekategoričkim dokazom (**delil zanni** دليل ظني) kao što je propis sadekatul-fitra, namaza vitara i bajrama koji su propisani pojedinačnim predanjima (**ahbarul-ahad** الخبار الأحاد) od Poslanika, a.s.

Hukm vadžiba je identičan kao i kod farza, međutim, razlika je samo u tome što je nijekanje farza apostazija a nijekanje vadžiba nije.

Farz i vadžib su sinonimni termini za istu kategoriju obaveze, kod džumhura (izrazita većina) islamske uleme, osim pravnika hanefijske provenijencije.

3. **Mendub ili sunnet المندوب أو السنة**

Mendub المندوب ili sunnet السنة je ono što traži zakonodavac da se čini, blažom, nekogentnom naredbom, za čiju praksu se pohvaljuje a za neizvršavanje ne kudi, kao npr. obaveza zapisivanje duga.

Hukm menduba je da se njegovo prakticiranje nagrađuje a izostavljanje ne kažnjava, makar postojao vid sunnetske pokuđenosti.

Mendub المندوب se kod drugih (osim hanefija) naziva različitim terminima kao što su: **sunnet السنة**, **nafila النافلة**, **mustehabb المستحب**, **ihsan الإحسان**, **hasen الحسن**, **tetavvu' التطوع** i **mureggaben fihi مرغبا فيه**.

Hanefije dijele mendub na:

1. **Mendub muekked** المندوب المؤكد (uobičajeni, ustaljeni) kao što je džematile namaz,
2. **Mendub mešru'** المندوب المشروع (ozakonjeni) kao što je dobrovoljni post ponedjeljkom i četvrtkom,
3. **Mendub zaid** المندوب الزائد (višak) kao što je oponašanje Poslanika, a.s, u načinu jela, pića, načina hodanja, spavanja, oblačenja i sl.

Ibni Abidin je odabrao mišljenje džumhura (izrazita većina) uleme da nema razlike između menduba, mustehabba, nafile i tetavvu'a. Ostavljanje i neprakticiranje ove kategorije propisa je **hilaful-evla** خلاف الأولى **(kontriranje prečem)**. Međutim, u pojedinim slučajevima ostavljanje menduba može biti mekruh (pokuđeno).

4. **Haram** الحرام

Hanefije ga definišu kao kategoričku dispoziciju apsolutno određenu kategoričkim definitivnim dokazom u koji nema sumnje (**delil-kat'i** دليل قطعي) da adresat ne smije nešto izvršiti i da to mora izbjeći, kao što je ubijanje (osim ako to pravda zahtjeva), pijenje alkohola, činjenje zinaluka itd.

Njegov hukm je obaveza nečinjenja (izbjegavanje) i kazna za počinioca. U fikhskoj terminologiji naziva se još i **ma'sije** معصية **zenb** ذنب **i kabih** قبيح.

Nijekanje harama je apostazija i izvodi iz vjere.

5. **Mekruh tahrimen** مكروه تحريما

Hanefije ga definišu kao kategoričku dispoziciju da se nešto ne čini određenu nekategoričkim dokazom دليل ظني(delil zanni) kao što je propis zabrane kupoprodaje na kupoprodaju, prošnje na prošnju, nošenje zlata i svile za muškarce i sl. što je zabranjeno pojedinačnim predanjima خبر الآحاد(haberul-ahad) od Poslanika, s.a.v.s.

Njegov hukm je da se nagrađuje ostavljanje i nečinjenje a kažnjava prakticiranje. Kada se **kod hanefija** uopćeno spomene termin **mekruha** onda se to odnosi na kategoriju mekruha tahrima koji je blizak haramu. Njegovo nijekanje nije apostazija i ne izvodi iz vjere.

6. **Mekruh tenzihen مكروه تنزيها**

Hanefije ga definišu kao ono što Zakonodavac traži da se ostavi ali blažom zabranom koja ne pretpostavlja kaznu, kao što je zabrana jedenja konjetine, ostavljanje uobičajenih, pritvrđenih sunneta, uzimanje abdesta ostatkom vode koju je pila mačka ili neka ptica grabljivica (vrana, orao i sl.).

Njegov hukm je da ima sevap za ostavljanje, korenje za prakticiranje bez drugog vida kazne.

Mekruh kod ostalih pravnih škola, osim hanefija, ima samo jednu pravnu kategoriju i definira se kao ono što Zakonodavac traži da se ne čini, neobaveznom zabranom.

Njegov hukm je da se hvali i nagrađuje onaj ko ga izbjegava, a ne kori se i ne kažnjava izvršilac.

7. **Mubah المباح**

U ovoj kategoriji Zakonodavac je dao izbor između činjenja i ostavljanja kao što je izbor jedenja, pijenja i sl.

Osnova pravnog postupka kod nedefiniranih stvari je ibaha إباحة (dozvola) ako nije došla zabrana ili pokuđivanje.

Njegov hukm je da nema sevapa a ni korenja činjenjem ili ostavljanjem, osim u slučaju kada bi ostavljanje ugrozilo život. U tom slučaju nastupa obaveza prakticiranja (npr. jedenje i pijenje) da se ostane na životu, a zabranjuje potpuna apstinencija zbog obaveze čuvanja života.

8. **Sebeb** سبب **(uzrok)**

Kod džumhura (izrazita većina) metodologa islamske jurisprudencije vrijedi pravilo da ako postoji **sebeb** سبب (uzrok), onda postoji i određeni propis, bilo da su u logičkoj korelacijskoj vezi ili nisu.

Logička korelacijska veza propisa i sebeba može se utvrditi kod pitanja upotrebe alkohola koja prouzrokuje svojstvo **opijenosti** što je uzrok zabrane alkohola jer vodi gubitku pameti. Isto tako **putovanje** je uzrok dozvole **mrsenja** uz ramazan što je vid olakšice i otklanjanja teškoće posta na putovanju.

Nasuprot ovih slučajeva, u kojima se jasno vidi i ocrtava logička korelacijska veza propisa i uzroka, vrijeme tzv. zevala je uzrok obaveze podne namaza ali pamet i logika ne mogu otkriti korelacijske veze između ovog sebeba i obaveze propisa podne namaza.

9. **Šart** شرط **(uvjet) i rukn** ركن **(temelj)**

Šart شرط je ono od čega zavisi postojanje druge stvari ali je izvan njegove biti i nije njegov konstitutivni elemenat. Abdest je šart za namaz ali nije njegov konstitutivni elemenat.

Hanefije **rukn** ركن definišu kao nešto od čega zavisi postojanje nečeg drugog i što je njegov konstitutivni elemenat, kao što je ruku' (saginjanje), kiraet (učenje) i sedžda (padanje ničice) u namazu. Kod džumhura (izrazita većina) uleme **rukn** ركن je ono od čega u osnovi zavisi postojanje nečeg, pa čak ako i nije njegov konstitutivni elemenat.

10. **El-mani'** المانع **(zapreka)**

El-mani' je ono čije postojanje sprečava propis (hukm) ili čini pokvarenim ili ništavim sebeb (uzrok). U hanefijskom mezhebu je dugovanje u ulozi mani'a (zapreka) za obavezu zekjata.

11. Sihha صحة (valjanost), fesad فساد (pokvarenost), butlan بطلان (ništavost)

Sihha صحة (ispravnost) je pravovaljanost, tj. kada se neki čin učini po propisu Zakonodavca, izvršenjem i ispunjenjem zakonskih ruknova i šartova.

Ispravnost i valjanost (**sihha صحة**) ibadeta (obredoslovlje) definira se kod islamskih pravnika kao izvršenje sa kojim se udovoljilo traženju Naredbodavca na način da se više ne mora ponavljati. Ibadet može biti:

1. **sahih صحيح** (valjan) i
2. **gajru sahih غير صحيح** (ništav).

U kategoriji **gajru sahih غير صحيح (ništav) ibadeta** nema razlike između **batila باطل i fasida فاسد** pa je podjela u ovom slučaju dualne prirode.

Međutim, civilne, građanske radnje, pravni poslovi i ugovori u hanefijskom mezhebu, za razliku od ostalih, imaju kategoriju fasida فاسد (pokvaren, oboriv) i batila باطل (ništav). Dakle, kod hanefija u ovoj oblasti postoji trodjelna podjela tako da nevaljani ugovor kod njih može biti: batil (ništav) ili fasid (pokvaren, oboriv).

Nevaljani (**gajru sahih غير صحيح**) je ugovor u kome nisu ispunjeni ruknovi i šartovi.

Batil باطل ugovor je onaj u čijem temelju-osnovi postoji ništavost, bilo da se radi o ruknu ili nečem drugom bitnom, tako da zbog toga ugovor kao da nije bio ni zaključen pa iz njega ne proizilaze nikakve pravne posljedice kao što je npr. kupovina od ludaka ili malodobnog djeteta.

Fasid فاسد ugovor je onaj koji je rušljiv i ima nedostataka u nekom opisu, uvjetu i sl, ali ne u osnovi, tako da iz njega proizilaze neke pravne posljedice ako se ispune ruknovi i temeljne odrednice ugovora kao što je npr. kupovina po nepoznatoj cijeni.

Na temelju ovoga proizilazi da je butlan (ništavost) suprostavljen naredbi zakonodavca i dovodi do toga da iz batil-ugovora ne proizilaze nikakve pravne posljedice bilo da se radi o obredoslovlju ili civilnim, građanskim ugovorima.

Fesad nekog ugovora odražava se, ne u njegovoj osnovi, nego u nekim sekundarnim opisima koji ga čine rušljivim. Ova kategorija je negdje u sredini između valjanosti (sihha) i ništavosti (butlan) tako da nije ništav, zbog postojanja pravne osnove, niti potpuno pravovaljan, zbog toga što sadrži nedostatak i neke mahane u opisu, uvjetu i sl. ali ne u samoj osnovi. Uzroci rušljivosti nekog ugovora proističu iz **džehaleta** جهالة (nepoznavanje cijene i sl.), **garera** غرر (mogućnost prevare, štete i sl.), **ikraha** إكراه (prisila) i **šarta mufsida** شرط مفسد (uvjeta koji je zabranjen i rušljiv).

12. Eda' أداء, i'ade إعادة, kada' قضاء

Ovi termini vezuju se običajno za tzv. **vadžib muvesse'** واجب موسع (prošireni vadžib). To je vadžib (obaveza) u čijem određenom vremenskom terminu može da se izvrši propis a sam termin je dovoljno vremenski prostran da se u njemu može izvršiti veći broj istih vadžiba, kao što je slučaj sa namaskim vremenima gdje se u svakom određenom vaktu može izvršiti dotična namaska obaveza ali i druga iste vrste.

Eda' أداء je pravovremeno izvršavanje vadžiba (obaveza) unutar zakonski određenog termina.

Ia'de إعادة je ponavljanje iste obaveze po drugi put u njegovom terminu kao što je ponavljanje jednom već klanjatog namaza ponovo sa džematom.

Kada' قضاء je naknadno izvršavanje vadžiba nakon isteka njegovog određenog vremena. Naknadno izvršavanje farz-namaza je obaveza po predanju koje je zabilježeno u Buharijevom i Muslimovom Sahihu od Enesa, r.a, koji

prenosi da je Poslanika, a.s, rekao: „Ko prespava namaz ili ga zaboravi, neka ga klanja kada se sjeti, to je njegov kefaret (nadoknada)."

Mnogobrojni islamski učenjaci, propis o naklanjavanju koji se izvodi iz ovoga predanja, analogijom prenose i na onoga ko ostavi namaz namjerno, iz lijenosti i bez šerijatski opravdanog razloga.

Specifična terminologija hanefijskog mezheba

Zahirur-rivaje ظاهر الرواية općepoznato je, odnosi se na mišljenje trojne elite hanefijskog mezheba: Ebu Hanife, Ebu Jusufa i Muhammeda.

el-imam الإمام = (Imam, predvodnik, utemeljitelj mezheba), Ebu Hanife,

eš-šejhani الشيخان = (dvojica šejhova), Ebu Hanife i Ebu Jusuf,

et-tarefani الطرفان = (dva kraja), Ebu Hanife i Muhammed,

es-sahibani الصاحبان = (dvojica drugova), Ebu Jusuf i Muhammed,

eś-śani الثاني = (drugi), Ebu Jusuf,

eś-śalis الثالث = (treći), Muhammed,

lehu له = (njegovo), tj. Ebu Hanifino (mišljenje),

lehuma, mezhebuhuma لهما مذهبهما = (njih dvojice, mezheb dvojice), mezheb Ebu Jusufa i Muhammeda,

ashabuna أصحابنا = (naši drugovi), općepoznato je da se ovaj termin odnosi na trojnu elitu: Ebu Hanifu, Ebu Jusufa i Muhammeda,

mešajih مشايخ = (šejhovi), mezhepska ulema koja nije imala doticaj sa imamom Ebu Hanifom,

jufta kat`an يفتى قطعا = misli se na konsenzus Ebu Hanife i njegovih učenika-drugova u kategoriji predanja **zahirur-rivaje.**

Ako se oni raziđu i ne slože na konsenzus onda vrijede slijedeća pravila:

a) Preferira se mišljenje imama Ebu Hanife, općenito, a posebno u oblasti pravne grane ibadata (obredoslovlje).

b) Preferiranje mišljenja njegove dvojice učenika, ili jednog od njih, dolazi samo u slučaju ako je Imamov dokaz slabiji, ili u slučaju nužde ili potrebe, ili u slučaju promjene mjesta i vremena zbog čega se, svakako, mogu promijeniti propisi.

c) Uzima se fetva po mišljenju Ebu Jusufa u sudskim sporovima, kod svjedočenja, i u nasljednom pravu zbog njegovog posebnog iskustva u ovim oblastima.

d) Mišljenje Muhammeda uzima se u pitanjima srodstva, a po mišljenju Zufera u posebnih 17 mes'ela.

- Ako nema rivajet rješenja neke mes'ele od Imama, onda se redosljedno uzima rješenje Ebu Jusufa, potom Muhammeda, pa Zufera, i na kraju El-Hasen b. Zijada.
- Ako u nekoj mes'eli imamo rješenje na temelju kijasa i istihsana, onda se primjenjuje rješenje na temelju istihsana, općenito, osim u poznate 22. mes'ele gdje se preferira rješenje analogijom.
- Ako neka mes'ela nije spomenuta u kategoriji **zahirur-rivaje** onda se pribjegava nekom drugom slabijem rivajetu.
- Ako se desi da dođu različiti rivajeti od Imama, onda se uzima po najjačem dokazu.
- Ako nema rivajeta njegovog rješenja, niti njegovih učenika, onda se uzima po konsenzusu poznih šejhova (mezhepski učenjaci nakon imama Ebu Hanife). Ako su se i oni razišli, onda se uzima po mišljenju većine.

- Međutim, ako nema ni mišljenja poznih šejhova, onda će muftija da upotrijebi sve svoje intelektualne sposobnosti da dođe do najoptimalnijeg pravnog rješenja tražeći dokaz i bojeći se Uzvišenog, usklađujući svoje mišljenje sa općim načelima i intencijama Šerijata.

Ako dođe do kontradikcije između termina **sahih** صحيح(ispravno) i **el-mufta bihi**به المفتى (važeće, pozitivno rješenje u mezhebu), najpreče je provjeriti šta je u skladu sa mezhepskim tekstovima (**mutun**). Ako ne postoji usklađenost onda se preferira kategorija **el-mufta bihi** nad **sahih, el-esahh ili el-ešbeh,** pošto je termin **fetve** jači i upućuje na preferirano mišljenje.

Ako po nekom pitanju dođu dva recenzirana mišljenja (**kavlani musahhihani**مصححان قولان) mogu se primijeniti bilo koji od njih u sudskoj i savjetodavnoj praksi. Preferiranje se vrši po pravilu i logici jačine dokaza tako da se daje prednost rješenju koje je u skladu sa aktualnim vremenskim trenutkom, običajima, koristima za siromašne, intencijama vakufa; stajalište sa jačim, vrednijim i jasnijim dokazima itd.

Termin **bihi jufta** به يفتى (mišljenje koje se daje kao decizija) jače je od termina **el-fetva 'alejhi** عليه الفتوى (decizija po mišljenju).

Termin **el-esahh** الأصح (ispravnije) pravno je jači od termina **es-sahih** الصحيح (ispravan), a **el-ahvet** الأحوط (predostrožniji) od **el-ihtijat** الاحتياط (rezerva, predostrožnost).

El-mutun المتون (tekstovi) su (pravni) tekstovi u hanefijskom mezhebu na koje se može osloniti.U kategoriju ovih tekstova ubrajaju se tekstovi knjiga koje prenose **zahirur-rivaje** i temeljna mezhepska mišljenja kao što su: ***Muhtesarul-Kaduri, El-Bidaje, En-Nikaje, El-Muhtar, El-Vikaje, El-Kenz, El-Multeka*** itd.

Nije dozvoljena praksa i postupak po slabim rivajetima čak ni u personalnoj obavezi, bilo da se radi o kadiji ili muftiji. Ebu Hanife je rekao: **„Vjerodostojan hadis, to je moj mezheb."** Slično se prenosi i od ostalih mezhepskih imama. Međutim, dozvoljeno je donositi fetvu po slabom rivajetu u slučaju darureta (nužde), da bi se olakšalo ljudima.

El-hukmul-mulfek الحكم الملفق (kombinovani, eklektički propis sastavljen od elemenata tumačenja različitih pravnih škola) po hanefijskom mezhebu je **batil** باطل(ništav), kao što je ništavo stavljanje van snage **taklida** nakon što se postupi po njemu u primjeru ako neko klanja namaz potirući četvrtinu glave kod uzimanja abdesta slijedeći hanefijski mezheb. Njegov namaz je validan i ne čini ga ništavim ubjeđenje da je trebao potrati čitavu glavu slijedeći malikijski mezheb.

Neki hanefijski učenjaci dozvolili su taklid i nakon što se izvrši, kao npr. ako neko klanja po mezhebu, zatim poslije toga utvrdi da mu je namaz ništav po njegovom a ispravan po drugom mezhebu. U ovom slučaju namaz mu je ispravan i dozvoljeno mu je slijeđenje tog drugog mezheba kao što se tumači i objašnjava u knjizi ***El-Fetava el-bezazijje*** u kojoj se prenosi za Ebu Jusufa da je klanjao džumu namaz, okupavši se prije toga u javnom kupatili, nakon čega je obavješten da je u vodi nađen mrtav miš. On je izjavio: „Postupićemo po mišljenju naše braće iz Medine: ‚Ako količina vode pređe **kulletejn** (oko 540 litara) ne tretira se nečistom.' "

Također, neki hanefijski pravnici drže pravovaljanim postupak mukallida ako izvrši neki propis po drugom mezhebu, slabijem rivajetu ili slabijem mišljenju smatrajući da niko drugi nema prava da mu to spori.

Knjiga ***El-Hašijetu*** od Ibni 'Abidina (1198-1252./1784-1836.), poznatog sirijskog učenjaka, smatra se

završna faza i recenzirana verzija mezhepskih mišljenja u hanefijskom mezhebu.

Specifična terminologija malikijskog mezheba

Malikijski mezheb se odlikuje pluralizmom mišljenja u izradi pravne legislative gdje se u značajnoj mjeri gledalo na priskrbljivanje koristi ljudima i uzimanju u obzir pravnih običaja.

Muftija svoju deciziju gradi na preferiranom mišljenju koje je validno u određenoj mes'eli. Onaj ko ne posjeduje predispozicije idžtihada uzima po jedinstvenom ili poznatom mezhepskom mišljenju, ili po onome što su preferirali stari učenjaci.

Ako se ne zna odabrano mišljenje, onda se, iz predostrožnosti, preferira teže rješenje za izvršenje.

Spominje se i druga verzija, odnosno da se preferira lakše i liberalnije mišljenje zato što je to najprimjerenije islamskom zakonodavstvu u kojem je Allahov Poslanik, s.a.v.s, inače, nastojao olakšati obveznicima.

Po trećoj verziji bira se ono šta ko hoće jer se obveznik ne obavezuje osim onim što može.

Pri odabiru i preferiranju rivajeta koji se nalaze u pravnim knjigama malikijskog mezheba i rivajetima mezhepskih pravnika na prvo se mjesto stavlja Malikovo mišljenje koje je došlo u ***El-Mudevveni***, jer je ono preče od mišljenja **Ibni Kasima**. Ibni Kasimovo mišljenje je, opet, preče od mišljenja drugih pravnika spomenutih u ***El-Mudevveni*** jer se on smatra najvećim poznavaocem mezheba imama Malika.

Međutim, mišljenje drugih pravnika, navedeno u ***El-Mudevveni***, preferira se nad rivajetom Ibni Kasima

zabilježeno u drugim knjigama osim *El-Mudevvene*, iz razloga vjerodostojnosti i vrijednosti predanja u njoj. U slučaju da ne postoji pravno rješenje nekih pitanja u *El-Mudevveni*, onda se obraća na mišljenje poznih mezhepskih učenjaka.

Termin **el-mezheb** označava Malikov mezheb, a ako se spomene termin **el-mešhur** المشهور (poznat, čuven) misli se na el-mešhur u Malikovom mezhebu.

Termini ili fraze **kile keza** قيل كذا (rečeno je) ili **uhtulife fi keza** اختلف في كذا (razišlo se) ili **fi keza kavlani fe ekser** في كذا قولان فأكثر (dva i više mišljenja po nekom pitanju) označavaju unutarmezhepska sporenja malikijskog mezheba.

A ako se spomene **rivajetani** روايتان (dva predanja) misli se na dva predanja Malikovog mišljenja. Uobičajeno je da fetva bude **mešhur** مشهور (poznat, čuven) ili **radžih** راجح (preferirano) mišljenje u mezhebu. **Šazz** شاذ (iznimno, nastrano), **merdžuh** مرجوح (neodabrano) i **da'if** ضعيف (slabo) mišljenje se ne upotrebljavaju kod donošenja fetve.

Et-telfik التلفيق (kombinovanje elemenata tumačenja različitih pravnih škola, eklekticizam) u ibadetu (obredoslovlje) je po jednom mezhepskom mišljenju zabranjen, i to je stav egipatskih učenjaka. Po drugom mezhepskom mišljenju koje zastupaju marokanski učenjaci, et-telfik je dozvoljen i to je preferirano mezhepsko mišljenje. Ed-Dessuki ovaj stav prenosi od svojih učitelja pa kaže: „Ispravno je mišljenje o dozvoljenosti telfika jer je to vid olakšice."

Metn متن (tekstovi) šejha **Halila** (umro 767. po h.) kao i njegovi mnogobrojni komentari smatraju se osnovom na koju se oslanja u malikijskom mezhebu prilikom analize rivajeta i odabranih mezhepskih mišljenja.

Specifična terminologija šafijskog mezheba

Prenosi se u Mezhebu da je Šafija u više desetina mes'ela dao za svaku dualno ili po nekoliko različitih rješenja što su neki pokušali iskoristiti za kritiku i obaranje njegovog pravnog autoriteta.

Međutim, davanje više različitih rješenja u mes'elama koje se odgonetaju idžtihadom i pretežnim mišljenjem, a u kojima su dokazi često suprostavljeni pa ne postoji mogućnost za apsolutnu sigurnost o želji Zakonodavca i namjeri šta je htio s određenom normom, više je dokaz čistote i iskrenosti u traženju istine nego što je intelektualni nedostatak. U ovakvim pitanjima Šafija se nije htio upustiti u definitivni odabir i preferiranje kada za to ne postoje kategorički dokazi. Zbog toga je opravdano ostavljao dilemu dualnih ili više različitih pravnih rješenja.

U slučaju dualnog rješenja muftija će u šafijskom mezhebu da odabere ono što su preferirali i odabrali prvaci mezheba nakon Šafije ili će ostati neodlučan kao što smatra En-Nevevi.

Mezhepski mudžtehidi preferiraju ono što je preferirao imam Šafija. Ako ne postoji preferirano mišljenje od njega onda će se odlučiti za njegovo potonje mišljenje. Međutim, ako se to ne zna, što je u praksi rjetkost, onda će se odlučiti za rješenje koje je bliže njegovoj metodi donošenja pravnih rješenja.

Ako neki pravni problem ima više mezhepskih stajališta od mudžtehida koji su bili bliski Šafiji, ili postoje verzije različitih predanja, onda će muftija uzeti po onome što su odabrali prvi, prijašnji mudžtehidi, po metodi da se preferira na prvom mjestu ono što je verifikovala većina, zatim najučeniji, i na kraju najbogobojazniji. Ako ne postoji ovakav odabir onda će se preferirati ono što prenose od

samog imama Šafije učenjaci ranga: El-Buvejtija, Er-Rebi'a El-Muradija i El-Muzenija.

Ebu Zekerijja En-Nevevi (umro 676. g. po h.), objasnio je odabrana mišljenja u svojoj knjizi ***Minhadžut-talibin ve 'umdetul-muftin*** koja se smatra izvorem i osloncem šafijskog mezheba. On se smatra recenzentom, kodifikatorom i verifikatorom šafijskog mezheba. Fetva se donosi osloncem na En-Nevevijeva mišljenja u ***El-Minhadžu***, komentar ***Nihajetul-Muhtadža*** od Er-Remlija i ***Tuhfetul-muhtadž*** od Ibni Hadžera.

Klasificirajući mezhepska mišljenja i objašnjavajući njihove kategorije i stepene En-Nevevi naziva mišljenje Šafije **akval أقوال**, njegovih neposrednih učenika **evdžuh أوجه**, a različite verzije mezhepskih predanja Šafijinih mišljenja **turuk طرق**, tako da u mezhepskom sporenju možemo razlikovati tri stepena mišljenja:

1. **akval أقوال** = mišljenja koja se pripisuju Šafiji,

2. **evdžuh أوجه** = mišljenja šafijskih pravnika koja su građena na pravilima i po metodologiji koju je postavio Šafija kao imam mezheba,

3. **turuk طرق** = različite verzije ravija u prenošenju mezheba.

U šafijskom mezhebu imamo i slijedeće specifične termine:

4. **El-azher الأظهر** (vidljiviji, priličniji, poznatiji), odnosi se na jedno od dva Šafijina mišljenja gdje postoji jak razlaz. Nasuprot ovoga je **zahir ظاهر** (vidljiv, poznat).

5. **El-mešhur المشهور** (rasprostranjen, poznat), odnosi se na **jedno** od dva ili više Šafijinih mišljenja u pravnom problemu gdje ne postoji jak razlaz. Nasuprot ovoga je **garib غريب** (čudan).

6. **El-esah الأصح** (najispravniji), jeste termin koji označava **najispravnije stajalište** od dva ili više

mišljenja uleme šafijskog mezheba izvedenih na temelju Šafijinog mišljenja, njegove metodologije i pravila za izvođenje šerijatskih propisa u mes'eli o kojoj **postoji** jako pravno sporenje. Nasuprot ovoga je **sahih** صحيح (ispravan).

7. **Es-sahih** الصحيح (ispravan), odnosi se na **ispravno** mišljenje od dva ili više mišljenja uleme šafijskog mezheba izvedenih na temelju Šafijinog mišljenja, njegove metodologije i pravila za izvođenje šerijatskih propisa u mes'eli o kojoj **ne postoji** jako pravno sporenje. Nasuprot ovoga je **da'if** ضعيف (slab).

8. **El-esahh** الأصح i **es-sahih** الصحيح su jedno od dva ili više mišljenja šafijskih učenjaka (el-ashabالأصحاب).

9. **El-mezheb** المذهب označava jedno stajalište od dva ili više **turuka** طرقا (različite verzije ravija u prenošenju mezheba), odnosno to je razlaz šafijskih pravnika (el-ashab) u prenošenju mezheba kao kada po pitanju rješenja neke mes'ele prenose dva mišljenja (**kavlani** قولان) ili dva stajališta (**vedžhani** وجهان) uleme prije njih, **preferirajući sa sigurnošću** jedno od tih mišljenja. Prema tome, termin **el-mezheb**, ustvari, predstavlja mišljenje **el-mufta bihi** المفتى به (pozitivno mišljenje koje se primjenjuje) u mezhebu.

10. **En-nass** النص (tekst) označava originalni tekst od samog Šafije. Nasuprot ovoga je **vedžhun da'if** وجه ضعيف (slabo stajalište) ili **muharredž** مخرج (pravničko izvođenje). **Tahridž**التخريج znači slijedeće: Ako je Šafija u dva slična pitanja dao dva različita propisa, a ne može se primijetiti šta je dovelo do razlike među njima, dešava se da šafijski pravnici prenoseći Šafijino rješenje predstave oba propisa kao rješenje za obje slične mes'ele. Od toga nastanu, u svakoj mes'eli, po dva **kavla**:

a) **mensus** منصوص **i**

b) **muharredž** مخرج .

Mensus je originalni tekst Šafijinog kavla a **muharredž** je ono što su dodali šafijski pravnici. U

mezhepskom, originalnom, terminološkom predstavljanju ove situacije kaže se: U mes'eli postoje dva **kavla** od kojih je prvi došao **predajom** النقل **(en-nakl)** i drugi koji je nastao **izvođenjem** التخريج **(et-tahridž)** mezhepskih pravnika.

Ispravnije je da se **muharredž** ne smatra **kavlom**, tj. Šafijinim mišljenjem.

Napominjemo, ipak, da se fetva ponekad donosi i bez **nassa**.

11. **El-džedid** الجديد (novi) označava **novi mezheb**, nasuprot koga je **stari mezheb**, odnosno to je novi Šafijin mezheb nastao u Egiptu utemeljen na pisanim izvorima ili verbalnim pravnim decizijama. Novi Šafijin mezheb prenose najpoznatiji mezhepski pravnici od kojih su: **El-Buvejti, El-Muzeni i Er-Rebi'a El-Muradi**.

12. **El-kadim** القديم (stari) su Šafijina mišljenja izrečena u Iraku i zapisana u njegovoj knjizi ***El-Hudždže***, ili ono što je izrekao u vidu fetve u svom iračkom periodu. Najpoznatiji prenosioci (ravije) ovog mezheba su imam Ahmed b. Hanbel, Ez-Za'ferani, El-Kerabisi, Ebu Sevr i dr. Šafija se odrekao starog mezheba poništavajući dozvolu donošenja fetvi po mezhebu iz tog perioda. Šafijski pravnici su, ipak, ostavili 17 rješenja pravnih mes'ela iz ovog starog mezheba.

13. Potonja Šafijina mišljenja izrečena u periodu između Iraka i Egipta, tretiraju se **novim mezhebom**, a sve ono što je prije toga računa se **starim mezhebom**. Ako je po nekom pitanju navedeno staro i novo rješenje, prakticira se novo, osim u poznatih 17 mesela (ili eventualno 22 mes'ele) gdje je fetva donesena na osnovu starog mezheba. U slučaju da su navedena dva mišljenja iz novog mezheba, preferira se zadnje ako se može odrediti, a ako ne može ali se zna da je Šafija postupao po jednom od njih, onda to upućuje na derogaciju prvodonesenog rješenja, odnosno na praktični Šafijin odabir i preferiranje onoga po čemu treba postupati.

14. Kada se upotrijebi izraz **kile** **قيل** (rečeno je), označava slabo stajalište u mezhebu nasuprot koga je **sahih** **صحيح** (ispravan) ili **el-esahh** **الأصح** (najispravniji).

15. Izraz **eš-šejhani** **الشيخان** (dvojica šejhova) odnosi se na dvojicu poznatih mezhepskih pravnika: **Er-Rafi'ija** i **En-Nevevija**.

Ibni Hadžer navodi:

„U mezhebu nije dozvoljena praksa po **da'if** **ضعيف** (slab) mišljenju, niti kombinirati elemente mezhepskih rješenja (**et-telfik** **التلفيق** /**eklekticizam**) samo u jednom dijelu mes'ele kao kada bi slijedio Malika po pitanju čistoće psa i Šafiju po pitanju mesha (potiranje) dijela glave, u istom namazu.

Međutim, slijeđenje u kompletnim propisima jedne mes'ele, dozvoljeno je, makar i poslije praktičnog obavljanja, kao kada bi obavio neki obredoslovni propis ispravno, po mišljenju nekog od četiri mezheba, a nepropisno po mišljenju ostalih. U ovom slučaju dozvoljeno je slijeđenje mezheba u kojem je taj čin ispravan i nema obaveze naknadnog obavljanja istog propisa. Dakle, dozvoljeno je prelaziti iz mezheba u drugi, makar i poslije praktičnog obavljanja propisa."

Specifična terminologija hanbelijskog mezheba

Postoje mnogobrojna mišljenja i predanja (**rivajeti** **روايات**) u mezhebu Ahmeda b. Hanbela. Ova pluralna mišljenja nastala su nakon donošenja nekog pravnog rješenja utemeljenog na osnovu logike i razuma nakon čega se naknadno saznalo za određeni hadis, ili su nastala zbog razlaza samih ashaba na dva mišljenja, ili zbog okolnosti i situacije oko samog pravnog problema koji zahtijeva pravno rješenje. Zbog toga se mezhebska ulema razilazi kod načina

preferiranja između tih pluralnih rivajeta i mišljenja na dvije grupe.

Prva grupa daje prednost prenošenju mišljenja (**en-nakl** النقل) a druga grupa ide za ujednačavanjem Imamovih mišljenja (**tevhidul-akval** توحيد الأقوال) preferiranjem na osnovu vremena i redosljeda donošenja pravnog rješenja, ako se to zna, ili kritički ocjenjujući dva mišljenja uzimanjem jačeg po dokazu, ili bližeg Imamovoj logici i metodologiji rješavanja pravne legislative. Ako se preferiranje ne može izvršiti ni na jedan od ovih načina, onda se u nuždi hanbelijski mezheb sastoji iz dva **kavla** (dva mišljenja) a mukallid se obavijesti i upozori na **el-azher** الأظهر (vidljiviji, priličniji, poznatiji) mišljenje jer je osnova idžtihada da mudžtehid dā samo jedno rješenje pravnog problema pa makar i nemao jedinstveno, konačno mišljenje po tom pitanju.

El-kavlul-vahid القول الواحد (jedinstveno mišljenje) koga spominju pojedini autori jeste ono koje preferiraju mezhepski pravnici kao što je **Ali b. Sulejman b. Ahmed El-Merdavi,** mudžtehid koji se ubraja u eksperte za popravljanje i verifikaciju mezheba.

Kada savremeni hanbelijski pravnici spomenu **eš-šejh** الشيخ ili **šejhul-islam** شيخ الإسلام onda misle na **Ebul-Abbasa Ahmeda Tekijjud-dina Ibni Tejmiju (661-728. g. po h.)** čije su knjige, poslanice i decizije uticale na širenje i publicitet ovoga mezheba. Tu ulogu je imao i njegov učenik Ibnul-Kajjim (umro 751. g. po h.). Kada učenjaci prije Ibni Tejmije spomenu termin **eš-šejh**الشيخ onda misle na **Muvefekud-dina Ebu Muhammeda Abdullaha Ibni Kudamu** koji je napisao *El-Mugni, El-Mukni', El-Kjafi* i druge mezhepske knjige.

Međutim, kada se kaže **eš-šejhani** الشيخان (dvojica šejhova) misli se na **El-Muveffeka** i **El-Medžda**, odnosno na **Ibni Kudamu** i **Medždud-Dina Ebul-Berekjata** (umro 652. g. po h.).

Kada hanbelije kažu **šarih** شارح (komentator) misli se na Šemsud-Dina Ebul-Feredža, a kada se spomene ***Eš-Šerh*** الشرح misli se na knjigu ***Eš-Šerhul-kebir*** koja je uzeta iz ***El-Mugnija*** ili ***Eš-Šafi*** koja je komentar ***El-Mukni'a.*** Najpoznatije klasične knjige i izvori na koje se oslanja hanbelijski mezheb jesu: ***El-Mugni*** i ***Eš-Šerhul-kebir***

Kada hanbelije kažu **El-Kadi** القاضي misli se na **Ebu Ja'la El-Ferra'a** (umro 458. g. po h.), a kada spomenu samo **Ebu Bekr** misli se na **El-Mervezija** (274. g. po h.), učenika imama Ahmeda.

Kada hanbelije kažu **'anhu** عنه (od njega) misli se **od Imama Ahmeda**, a **nass** نص znači tekst Imama Ahmeda.

Termin **džumhur** جمهور (izrazita većina) označava tri mezheba nasuprot četvrtog koji se zna poimenice iz teksta mes'ele koja se rješava.

Razlozi sporenja islamskih pravnika (fukaha' فقهاء)

Vidjeli smo, u ranije navedenom, pojavu mezhepskih sporenja po pitanju mnogih šerijatskih propisa, i to ne samo među pravnim školama, nego i unutar jednog mezheba što često iznenadi i zbuni obični svijet.

Obični čovjek nije verziran u pravnim naukama tako da ima pretpostavku o jednoj vjeri, jednom pravnom sistemu, o jednoj istini, jednom izvoru a to je Allahova objava, tako da se zapita čemu tolika mišljenja i zašto se ne bi, olakšavajući muslimanima koji su jedan ummet, ujedinile pravne škole i uzelo jedno ujedinjeno pravno stajalište? S druge strane može se pomisliti da je sporenje mezheba činjenica koja umanjuje vrijednost šerijatskog sistema te da je to razlaz oko doktrinarnih pitanja, kao što je slučaj sa katoličkom i protestantskom crkvom.

Ovakve kvalifikacije i mišljenja su pogrešni jer sporenje islamskih pravnih škola ustvari je milost i olakšica islamskom ummetu. To je velika pravna baština kojom se treba ponositi.

Treba znati da je mezhepsko sporenje u pojedinačnim, praktičnim, pravnim propisima a ne u ideološkim temeljima.

Kroz historiju islama ne postoje podaci da je pravni razlaz, tj. mezhepsko sporenje dovelo do međusobne oružane borbe muslimana, ili da je bitno uticalo na otpor prema vanjskom neprijatelju, za razliku od ideološkog razlaza koji je bitan i koji može donijeti nesreću i razdor u nekom ummetu.

Izvor sporenja i razlaza je u razlikama shvatanja i mogućnostima razumjevanja šerijatskih tekstova, u sposobnosti izvođenja propisa kao i u različitom shvatanju tajni Šerijata i mogućnostima shvatanja skrivenih efektivnih uzroka tih propisa. Međutim, sve to ne negira jedinstvo šerijatskog izvora i konsenzus oko nepostojanja kontradikcije u samom Šerijatu.

Razlaz nastaje zbog ljudskog fakora i njegove ograničenosti. Međutim, dozvoljeno je i normalno da se postupi po nekom od mišljenja koja su različita, jer nema druge alternative nakon završetka Objave, nego da se primijeni mišljenje nekog mudžtehida koji na osnovu nekategoričkog dokaza, po pretežnom uvjerenju, izvodi neki propis. Taj nekategorički dokaz je, naravno, predmet različitih idžtihadskih shvatanja.

Poslanik, s.a.v.s, je rekao:

„Kada sudija, idžtihadi (pravnički rasuđuje) pa pogodi u svom rješenju, onda ima dvostruku nagradu, a ako pogriješi ima samo jednu."

Međutim, u slučaju kategoričkih dokaza (**delil kat'i** دليل قطعي) koji definitivno upućuju na određeni propis, zbog svoje kategoričke vjerodostojnosti i definitivnog

ukazivanja na određeni propis, **ne postoji** razlaz i sporenje. Kategorički, definitivni dokazi su iz Kur`ana, mutevatir (definitivno vjerodostojan) i mešhur (poznat, raširen) sunneta.

Najvažniji uzroci pravnog sporenja

Pravna sporenja nastaju kod izvođenja šerijatskih propisa na temeljima nekategoričkih dokaza (**delil zanni دليل ظني**) u slijedećim vidovima:

1. Razlaz u jezičkom značenju arapskih izraza

Pravna sporenja nastaju iz razloga što neki **lafz لفظ** (izraz) može varirati između **mudžmela مجمل** (sažet) ili **muštereka مشترك** (poliseman), **'amma عام** (općenit) ili **hassa خاص** (poseban); može imati osnovno (**hakika حقيقة**), alegorijsko (**medžaz مجاز**) ili običajno (**'urf عرف**) značenje, a može biti iz razloga što se nekada upotrijebi u neograničenom (**mutlak مطلق**) a nekada u (**mukjjed مقيد**) ograničenom značenju, ili zbog različitog semantičkog značenja, deklinacije i gramatičkih pravila u pojedinačnom izrazu ili rečenici.

Pojedinačni izraz koji proizvodi dilemu na šta se odnosi imamo npr. u lafzu **kur'a** koji označava **period čistoće,** ali i **mjesečnicu**.

Izraz naredbe može proizvesti dilemu da li označava **vadžib واجب** (naredba,* obaveza) ili **nedb ندب** (lijepo, pohvalno) a izraz zabrane može se odnositi na **haram حرام** ili na **mekruh مكروه** .

Izraz koji je sastavljen iz više riječi (fraza, rečenica) kao npr. u ajetu **haddul-kazf حد القذف** (fiksirana kazna za potvoru) čiji dio glasi „**osim onih koji se pokaju**", može se odnositi samo na fasika (griješnika) ali može uz njega i na šahida (svjedoka). Prema tome, pokajanje spomenuto u ovoj frazi može anulirati grijeh ali dozvoliti i

svjedočenje onoga koji je potvorio. U ajetu **„i Njemu se podiže dobra riječ i dobar posao"**, razilaze se u određivanju subjekta, da li je to **dobra riječ** ili **posao**? Na temelju tog razlaza krucijalno se mijenja i značenje ajeta.

2. **Razlaz oko prenošenja (rivajeti)**

Ulema navodi slijedeće uzroke koji mogu dovesti do sporenja pravnika a vezani su za prenošenje (rivajet) tako da:

- do nekog pravnika dospije hadis dok je drugom nepoznat,
- ili da do jednog pravnika dođe neki dokaz slabim predajama koje se ne uzimaju kao dokaz, a do drugog dospije vjerodostojnim predanjem,
- ili da predanje dospije do obojice istim lancem prenošenja, međutim, jedan od njih smatra nekog raviju slabim, a drugi ne, ili ga smatra toliko nepovjerljivim da ga uopće ne prihvata prenosiocem. Sve ovo se temelji na različitoj ocjeni i preferiranju rivajeta i ravija u metodologiji hadisa,
- ili da dođe do obojice pravnika vjerodostojno predanje po konsenzusu, međutim, jedan od njih postavi uvjete prakticiranja dotične norme koje ne postavlja drugi, kao što je slučaj razlaza u pogledu hadisa mursel.

3. **Razlaz oko izvora Šerijata**

Postoje pravni izvori gdje se ulema razišla po pitanju oslanjanja na neke od njih kao što je istihsan (pravničko preferiranje), mesalih mursele (javne koristi), mezheb sahabije itd.

4. **Razlaz oko usulskih pravila**

Pravnici se ponekad razilaze kod prihvatanja nekih pravila metodologije islamske jurisprudencije kao što su pravila vezana za 'amm i hass, derogaciju, princip mefhuma i sl.

5. **Razlaz oko primjene kijasa (analogija)**

Kijas nam **pruža** najširu mogućnost pravničkog sporenja jer sadrži nekoliko elemenata koji su predmet pravnog razlaza kao što su **asl** الأصل (elemenat osnove) i **'illet** العلة (efektivni uzrok, zakonski ili djelotvorni razlog) te postupak (**tahkikul-menat** تحقيق المناط) pri određivanju efektivnog uzroka kod sekundarnog slučaja na koji se prenosi osnovni propis što je i najveći uzrok razlaza islamskih pravnika.

6. Kontradiktornost i preferiranje pravnih izvora i dokaza

Ovdje su, također, široko otvorena vrata pravnog sporenja jer postoji mogućnost individualnog tumačenja, obrazlaganja, preferiranja, usklađivanja, usklađenog djelovanja dokaza, derogacije itd.

Kroz ove naprijed navedene napomene može se razumjeti da sva pravna rješenja islamskih pravnika ne moraju predstavljati, a priori, Allahov dž. š. Šerijat koji je objavljen Poslaniku, s.a.v.s, iako je to moguće. Zato je prakticiranje ovih propisa dozvoljeno ili obavezno po nekom od tih mišljenja.

Većina ovih rješenja, koja su nastala idžtihadom i pretežnim mišljenjem, smatraju se međusobno ravnopravnim i ne bi trebala biti predmetom šovinizma, neprijateljstva i razlaza među muslimanima koji su u Kur`anu opisani **kao braća** i kojima je naređeno **da se drže Allahovog, dž. š, užeta.**

Mudžtehidi su u vrijeme ashaba izbjegavali da svoj idžtihad nazivaju **hukmullah** حكم الله **(Allahov propis)** ili **šer'ullah** شرع الله **(Allahov zakon)**. Govorili su: „Ovo je moje mišljenje, ako je ispravno od Allaha je, a ako je pogrešno od mene je i od šejtana, a Allah, dž.š, i njegov Poslanik, s.a.v.s, daleko su od toga."

Poslanik, s.a.v.s, oporučivao je vojnim komandantima šaljući ih u vojne pohode:

„Kada opkoliš neku utvrdu i njeni stanovnici vam ponude nagodbu po **Allahovom, dž.š. propisu**, ne prihvataj to nego im ponudi **svoj propis,** jer ne znaš da li ćeš u njihovom slučaju pogoditi Allahov propis ili nećeš."

Ovo upućuje da je najispravnije kod pitanja ispravnosti i greške u normiranju pravnih propisa tzv **mezheb muhatti'a** مذهب المخطئة , a to je **džumhur** جمهور (izrazita većina) muslimana, koji kažu da je pogodio u idžtihadu samo jedan od mudžtehida a drugi su pogriješili jer je istina jedna. Također, smatraju da u svakom pravnom događaju i situaciji postoji Allahov, dž.š, propis. Onaj ko ga pogodi pogodio je, a onaj ko ga promaši pogriješio je.

Međutim, u pogledu prakse po pravnom rješenju idžtihada, nesumnjivo je, da je propis svakog mudžtehida **hukmullah** حكم الله (Allahov, dž.š, propis) zbog nemogućnosti da se to definitivno utvrdi ili ospori idžtihadom.

Vallahu e'alemu

و آخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين

و صلى الله على محمد و على آله و صحبه أجمعين.

****

****

*****

***

*

U slučaju da neki pažljivi čitalac primijeti neku eventualnu grešku koja se potkrala zamoljava se da obavijesti autora radi ispravke.

SADRŽAJ

ISBN 995895331-5